

Tartu Ülikool

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Kätriin Pruul

ÜHENDATUD RAHVASTE ORGANISATSIOONI PAGULASTE ÜLEMVOLINIKU
AMETI VÄLJAANDE „*REFUGEE CHILDREN: GUIDELINES ON PROTECTION AND
CARE*“ VALITUD PEATÜKKIDE TÕLGE EESTI KEELDE JA TÕLKE ANALÜÜS

Magistritöö

Juhendaja: Piret Rääbus, MA

Tartu

2021

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Sihttekst	4
2. Teoreetiline raamistik	42
2.1. Lähtetekst	42
2.2. Tõlketöö teoreetiline alus	43
2.3. Tõlkemeetod ja -tehnikad	45
2.4. Kantseliit ja selge keelekasutuse põhimõtted	47
3. Tõlke analüüs	50
3.1. Tõlkeprotsess	50
3.2. Terminoloogia	51
3.3. Kantseliidi ilmingud	54
3.3.1. Sõnajärg	55
3.3.2. Vale- ja otsetõlked, ülekasutatud vasted	56
3.3.3. Nominalisatsioon	58
3.3.4. Muud stiiliparandused	59
3.4. Tsiteerimise ja lühenditega seotud probleemid	60
3.5. Analüüsi järeldused	62
Kasutatud kirjandus	65
Summary	69

Sissejuhatus

Magistritöö eesmärk oli tõlkida eesti keelde Ühendatud Rahvaste Organisatsiooni Pagulaste Ülemvoliniku Ameti väljaande „*Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*“ valitud peatükid ja tõlget analüüsida. Väljaande esimene versioon ilmus juba 1988. aastal ja see loodi selleks, et aidata pagulaste vastuvõtuga tegelevate organisatsioonide töötajatel teha otsuseid pagulasolukorda sattunud laste kaitse ja hoole kohta. Tekst valiku aluseks oli autori isiklik huvi inimõiguste ja lastekaitse vastu ning soov praktiseerida õigusteksti tõlkimise oskusi. Väljaandega puututi esimest korda kokku bakalaureuseõppes lapsed pagulaste õigustest uurimistööd kirjutades ja juba siis tuli autorile üllatusena, et viimaste aastate vastuolulise varjupaigapoliitika valguses ei ole nii olulist väljaannet veel eesti keelde tõlgitud. Enne tõlkima asumist võeti ühendust Eesti Inimõiguste Keskusega, kust kinnitati, et dokument on tõlkimata ja neil on huvi eestikeelne versioon kasutusse võtta. Seega on tõlge suunatud laiemale avalikkusele ja eriti Eestis pagulasabi pakkuvatele organisatsioonidele.

Väljaande kõik peatükid puudutavad lapse elu eri alustalasid ning valikuga püüti dokumendist anda võimalikult terviklik ülevaade. Autori isiklikku huvi arvestades keskenduti enim laste õiguslikule seisundile ning sotsiaalsetele väärtustele nagu haridus ja kultuur.

Kuna väljaandes püüti selgitada keerulisi situatsioone hõlpsasti mõistetavas keeles, tuli tõlkes tähelepanu pöörata ka selgele keelekasutusele. Hoolimata sellest, et kantseliidi vältimise tähtsusest on palju räägitud, on see õigusvaldkondades ikka veel väga levinud. Ka autor on juriidiliste tekstidega töötades tõdenud, et õigusvaldkonna inimesed ei saa tihti arugi, et midagi on valesti või isegi nõuavad, et tõlkes kasutataks samasuguseid keerulisi konstruktsioone, nagu nad on harjunud nägema. Õigustõlkijatel ja -toimetajatel on võimalus teksti saajaid aidata ning koostöös juristidega leida võimalus väljendada keerulisi õiguskontseptsioone täpselt, kuid samas nii, et teksti oleks meeldiv lugeda. Magistritöös otsustati pühenduda sellele, et tõlge saaks võimalikult selge ja hõlpsasti loetav, ning harjuda kantseliidi ilminguid enda tekstis ära tundma ja vältima.

Töö on jaotatud kolmeks suuremaks peatükiks. Esimeses peatükis on magistritöö raames tõlgitud tekst, kuus peatükki ÜRO lapsed pagulaste kaitse ja hoole suunistest. Teises peatükis selgitatakse tõlketöö teoreetilisi lähtepunkte ja arutletakse, kuidas tõlgitav tekst seostub Vermeeri *skopos*-teooria ja Christiane Nordi funktsionaalse tõlke teooriaga. Samuti antakse ülevaade Molina ja Hurtado Albiri abistavatest tõlketehnikatest ja põhilistest kantseliidi ilmingutest. Kolmandas peatükis analüüsitakse kolme peamist valdkonda, mis tõlkimise käigus raskusi tekitasid, tutvustatakse mõttekäiku neile lahenduste leidmisel ja tuuakse näiteid.

1. Sihttekst

2. peatükk. Lapspagulased ja lapse õigused

Lapse õiguste konventsioonis kehtestatud nõuded

*„Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes [...] tuleb esikohale seada lapse huvid“
(art 3).*

Riik peab tagama õigused „igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta“ (art 2).

I Lepingutes kehtestatakse nõuded

Rahvusvahelised lepingud on lapspagulaste jaoks olulised, sest nendes kehtestatakse nõuded. Kui riik ratifitseerib lepingu, lubab riigi valitsus rahvusvahelisele kogukonnale, et järgib lepingus kehtestatud nõudeid.

1951. aasta pagulasseisundi konventsioonis ja 1967. aasta pagulasseisundi protokollis kehtestatakse nõuded, mis kehtivad lastele samamoodi nagu täiskasvanutele:

- 1) laps, kes ühel nimetatud põhjusel kardab põhjendatult tagakiusamist, on pagulane;
- 2) pagulasseisundiga last ei saa sunniviisiliselt päritolumaale tagasi saata (välja- või tagasisaatmise lubamatus);
- 3) sotsiaalhoolekande ja juriidiliste õiguste kontekstis ei tehta lastel ja täiskasvanutel vahet.

Ühes konventsiooni artiklis kehtestatakse nõuded, mis on lastele eriti olulised: pagulastele tuleb põhihariduse omandamiseks luua samasugused võimalused nagu oma kodanikele ning keskkooli omandamiseks vähemalt samasugused, nagu luuakse mitte-pagulastest välismaalastele (art 22).

Aastal 1969 laiendas Aafrika Ühtsuse Organisatsioon (AÜO) konventsioonis (Aafrika pagulasprobleemi erisuste reguleerimise kohta) pagulase definitsiooni nii, et see kaasaks Aafrikas olevaid inimesi, kes põgenevad sõja ja muude ühiskondlikku korda tõsiselt häirivate sündmuste eest. AÜO konventsioon ei tee vahet laste ja täiskasvanute vahel. Ka 1984. aasta Cartagena deklaratsioonis laiendati pagulaste määratlust ning ehkki see dokument ei ole õiguslikult siduv, rakendavad seda Ladina-Ameerika riigid.

Kõige rohkem lapsi puudutavaid nõudeid kehtestati 1989. aasta lapse õiguste konventsioonis (LÕK). Ehkki LÕK ei ole pagulaste teemaline leping, kuuluvad lapspagulased selle kaitse alla, sest konventsioonis sätestatud õigused kehtivad kõigile alla 18-aastastele

inimolenditele (art 1) ilma igasuguse diskrimineerimiseta (art 2).

Lapse õiguste konventsioon on lapspagulastele oluline, sest selles kehtestatakse kõikehõlmavad nõuded. Selles käsitletakse pea kõiki lapse elu mõjutavaid tegureid tervisest ja haridusest sotsiaalsete ja poliitiliste õigusteni. Mõned nõuded on spetsiifilised, näiteks alaealiste õiguskaitset (art 37 ja 40), lapsendamist (art 21) ja peret puudutavad õigused (art 5, 9 ja 14.2). Mõned sotsiaalhoolekande õigused sõltuvad otseselt riigi finantsvõimekusest. Õigust tervisele (art 24), haridusele (art 28) ja piisavale elatustasemele (art 27) nimetatakse progressiivseteks õigusteks, sest need arenevad koos riigi majanduse kasvuga. Need sotsiaalhoolekande õigused ei ole aga lihtsalt põhimõtted või abstraktsed eesmärgid. Kuna tegu on õigustega, tähendab diskrimineerimiskeeld (art 2) seda, et kõik hüved, mida riik pakub lastele, kes on selle riigi kodanikud, tuleb pakkuda kõigile lastele, ka neile, kes on selle riigi territooriumil pagulased.

Lapse õiguste konventsioon on lapspagulastele eriti oluliseks muutunud seetõttu, et see on peaaegu universaalselt ratifitseeritud (märtsis 1994 oli sellel 155 osalisriiki¹). LÕKi nõuetega on nõustunud igast maailma piirkonnast pärit, iga rahvaarvu ja suurusega ning eri majandusarengu etapis olevad riigid, mis esindavad kõiki poliitilisi süsteeme ja usutraditsioone. Kuna LÕKi nõuded on universaalsed, on see võimas tööriist laste õiguste kaitsmiseks: riik ei saa nende universaalsete tingimuste täitmata jätmist põhjendada oma eripäradega.

LÕKi laialdane ratifitseerimine on tähtis ka muudel põhjustel. Kui riik ei ole ratifitseerinud pagulasteemalisi lepinguid, aga on ratifitseerinud LÕKi, saab seda kasutada lapspagulaste kaitsmise esmase õigusallikana. LÕKi nõuded on universaalsed ning seega soovitab ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) selle sätteid järgida isegi siis, kui riik ei ole konventsiooni ratifitseerinud.

UNHCR rakendab LÕKi ka enda töös, kasutades õigusi põhimõttena, millest juhinduda. UNHCRi lapspagulaste kaitse ja hoole põhimõtetes (*Policy on Refugee Children*) on sätestatud, et ÜRO konventsioonina on LÕK normatiivne raamistik, millest UNHCRi tegevus juhindub (§ 17). Üks selle juhtpõhimõtteid on, et lapspagulasi puudutavas tegevuses tuleb alati esmalt arvestada lapse inimõiguste, eriti tema huvidega (§ 26 (a)). (Põhimõtted on suuniste lisas A.) Suuniste iga peatüki alguses esitatakse UNHCRi nõuetena LÕKist tulenevad õigused.

Lapspagulaste heaolu tagamiseks soovitab UNHCR kõigil riikidel, rahvusvahelistel organisatsioonidel ja mittetulundusühingutel järgida LÕKi nõudeid.

Aastal 1990 võeti lastele pühendatud tippkohtumisel vastu deklaratsioon ja tegevuskava.

---

¹ 2021. aastal 196 osalisriiki (UN Treaty Collection, 11. Convention on the Rights of the Child) – tõlkija märkus

Tippkohtumisel seatud eesmärkides sätestati olulised tervise ja haridusega seotud nõuded, mille poole püüelda. Lisaks julgustatakse riike välja töötama riiklikke tegevuskavasid, milles lapspagulased peaksid kuuluma eriti rasketes oludes laste kategooriasse. Ehkki deklaratsioon ja tegevuskava ei ole lepingu nõuded, on nende laialdane järgimine suur samm positiivses suunas.

II Lapse õiguste konventsiooni ülevaade

„**Õiguste kolmnurk**“. LÕKis on kõige uuenduslikum see, et õigusi antakse lastele. Oleme harjunud mõtlema, et lastel on vajadused, mida tuleb rahuldada, aga mitte seda, et neil peaks olema juriidilised õigused. Tänu konventsioonile on lastel nüüd rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigused.

Ehkki LÕKist tulenevad õigused käsitlevad pea kõiki lapse elu valdkondi, on kolm põhiõigust, mida võib lugeda terve konventsiooni alustaladeks: huvidega arvestamise reegel, mittediskrimineerimise reegel ja osalemisõigus. Need kolm õigust on nii olulised ja omavahel nii tugevalt seotud, et neist võib mõelda kui õiguste kolmnurgast. Need kolm õigust toetavad üksteist, et saavutada eesmärk – laste ellujäämine ja areng (art 6).

Huvidega arvestamise reegel. Huvidega arvestamise reeglil on kaks põhilist rakendusvaldkonda: valitsuse poliitikaloomed ja otsused, mida tehakse laste kohta üksikjuhtumite korral.

- **Poliitilised otsused.** Artiklis 3 on sätestatud, et igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb riigil esikohale seada lapse huvid. Selle artikliga nõutakse, et riik analüüsiks, kuidas iga otsus võib lapsi mõjutada. Kuna laste huvid ei ole alati samad nagu täiskasvanute huvid ja need võivad mõnikord isegi omavahel vastuollu minna, peab riik hoolikalt eristama kaalul olevaid huve. Valitsus ei pea otsustama lastele parima tegevusvõimaluse kasuks, kuid kui vastuolu leitakse, peab riik eelkõige lähtuma laste huvidest. See reegel kehtib eelarve koostamisel, seadusloomes ja valitsuse haldustegevuses.

- **Üksikjuhtumid.** Kui lapse üksikjuhtumi kohta tehakse otsust, tuleb vähemalt esialgu lähtuda lapse huvidest. Mõnes olukorras võidakse olulisemaks hinnata lapse heaolu. Näiteks kuritarvitamise või hooletussejätmise korral võib lapse vanematest eraldada, kui see toimub lapse huvides (art 9). Lapsendamise korral tuleb tagada, et esikohale oleksid seatud lapse huvid (art 21). Nendes olukordades tuleb hoolikalt uurida, kuidas tegevus võib last mõjutada, seda nõuet rakendatakse sarnaselt ka poliitiliste otsuste tegemisel. Üksikjuhtumite korral on eriline see, et mõne LÕKi artikli rakendamisel tuleb lapse heaolu eelistada täiskasvanu omale.

Näiteks tuleb saatjata alaealiste jaoks pikaajalise plaani tegemisel teha otsuseid lapse

huvide kohta. Laps võib olla orb, kes elab pagulaslaagris, tal võivad päritoluriigis olla vanavanemad, teises varjupaigariigis onu ja muus riigis hõimlased, kes sooviks last lapsendada. Otsustamaks, mis on lapsele parim, tuleb arvesse võtta erinevaid asjaolusid, sealhulgas soovitatavat kultuurilist ja keelelist järjepidevust (art 20), perekonna ja rahvuse säilitamist (art 8) ja lapse enda soove, millega tuleb arvestada lapse vanusest ja küpsusest lähtudes (art 12). Eesmärk on võimaldada lapsel kasvada perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas (sissejuhatus). Lapse huvide üle otsustamine on tihti keeruline; ükski lahendus ei pruugi olla selgelt ja vastuvaidlematult õige. (Näiteks ei olnud otsuse tegemiseks antud piisavalt informatsiooni. Vaja oleks lisateavet: kas lapsele on ametlikult määratud pagulasseisund? Kui vana ta on? Millised on tingimused tema koduriigis? Kas last saaksid kasvatada vanavanemad?)

Huvidena arvestamise reegel on LÕKi alustala, igas artiklis käsitletakse erineval moel laste huvide teemat.

Mittediskrimineerimine. Mittediskrimineerimise artiklis (art 2) sätestatakse, et riigid tunnustavad käesolevas konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse kodakondsusest, etnilisest või sotsiaalsest päritolust või muudest tingimustest. Teisisõnu on igal riigi jurisdiktsiooni all oleval lapsel kõik LÕKist tulenevad õigused hoolimata tema kodakondsusest, immigratsiooni- või muust staatusest. Lapspagulastel, varjupaigataotlejatel ja lastel, kelle varjupaigataotlus on tagasi lükatud, on kõik LÕKist tulenevad õigused.

Osalemine. Osaluse teemat käsitletakse kogu LÕKis. Artiklis 12 sätestatakse järgmist: „Osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele.“ Ühel või teisel moel käsitletakse peaaegu igas artiklis mõnda lapse ühiskonnas osalemise aspekti.

Osalusvorme on palju, näiteks sotsiaalne osavõtt pereelust (art 7.1, 10) ja kogukonnaelust (art 15, 17) ning erivajadustega inimeste, näiteks puudega laste kaasamine (art 23).

Laste osalemine otsuste tegemises aitab täiskasvanutel paremaid otsuseid teha, sest nad on teadlikumad laste mõtetest, tunnetest ja vajadustest. Osalemine rahuldab ka arengulist vajadust. Osalemise käigus omandavad lapsed otsustusoskusi ja saavad juurde enesekindlust neid targalt kasutada.

Kui lapsed saavad vanemaks ja küpsemaks, saavad nad otsustamises rohkem osaleda. Kolm otsustamises osalemise vormi on järgmised.

- **Teabeallikas.** Algkoolilaste joonistatud pildid võivad olla lihtsalt looming ja eneseväljendus, kuid seda võib lugeda ka osalusvormiks, kui täiskasvanud kasutavad otsuste tegemisel pilte teabeallikana laste mõtete ja tunnete kohta.
- **Dialoog.** Lastel on oma arvamus ja nad saavad seda täiskasvanutega arutada. LÕKi järgi osalevad lapsed otsuste tegemisel siis, kui täiskasvanud võtavad nende seisukohta mõistlikus ulatuses arvesse, pidades silmas lapse vanust ja küpsust.
- **Otsuste tegemine.** Vanemana saavad noored ise mõnesid otsuseid teha. Näiteks võib riiklike seaduste alusel olla noortel õigus abielluda või sõjaväega liituda. Ehkki need otsused sõltuvad tavaliselt vanemate nõusolekust, näitab noorte õigus oma huvides otsuseid teha seda, et osalus on muutuv protsess: vanuse kasvades ja küpsedes saavad inimesed oma elu üle rohkem kontrolli.

LÕKis keskendutakse suhetele. Ehkki konventsiooniga antakse isiklike õigusi lastele, keskendutakse selles ka suhetele. Laste heaolu ja õiguste kasutamine sõltub nende perest ja kogukonnast. LÕKis nähakse peret kui ühiskonna alustala ja seatakse laste õigused vanemlike õiguste ja kohustuste konteksti (art 5, 14, 18 jne). Kogukonna olulisust kinnitatakse pidevalt (art 5, 13, 14, 15, 20, 29, 30).

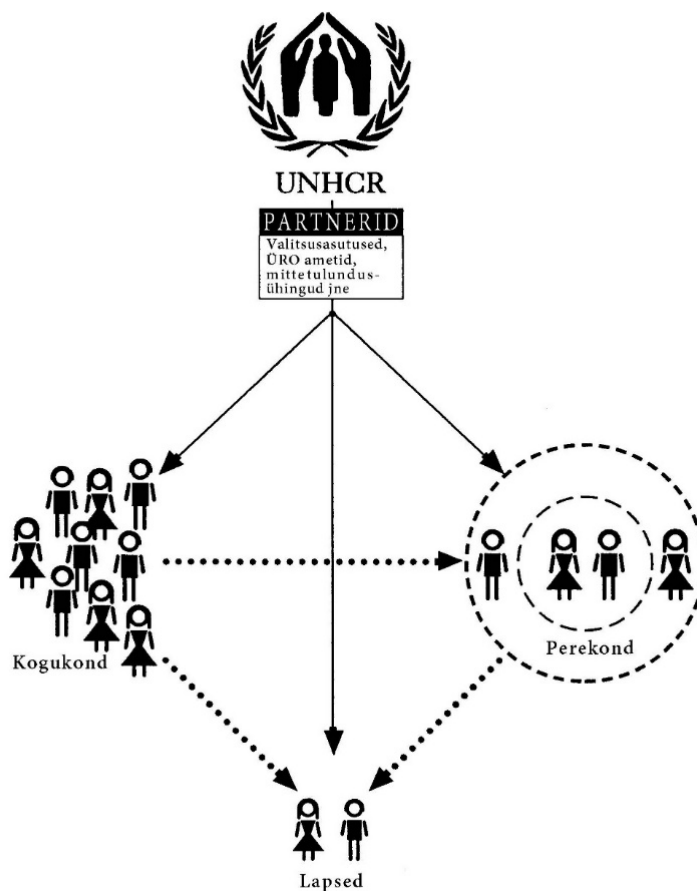
Suunistes rõhutatakse, et üks parimaid viise aidata lapspagulasi on aidata nende peresid ning üks parimaid viise aidata peresid on aidata kogukonda. Sama sõnumit kannavad ka UNHCRi lapspagulaste kaitse ja hoole põhimõtted. Vt allpool joonist UNHCRi lapspagulaste kaitse ja hoole plaanist.

III LÕKi kaitse alla kuuluvad ka noored

LÕKi järgi loetakse lapseks „iga alla 18 aastast inimolendit, kui lapse suhtes kohaldatava seaduse põhjal ei loeta teda varem täisealiseks“ (art 1). LÕKi definitsioon võib tekitada segadust, sest see võrdsustab lapse alaealisega. Sõnaraamatu definitsioon sõnale „laps“ on aga hoopis „inimene, kes ei ole jõudnud puberteediikka või saanud seksuaalselt küpseks“. Inimene, kes ei ole enam laps, aga ei ole ka täiskasvanu, on noor – noormees või neiu. (UNHCRi lapspagulaste kaitse ja hoole põhimõtetes kasutatakse LÕKis (§ 3) määratletud terminit.)

Kaitstes laste õigusi ühiskonnas, kus noored kannavad täiskasvanute rolle näiteks abieludes, laste saamisel, tööl või lahingus, peaksite olema valmis selgitama, miks kõigil alla 18-aastastel inimestel peaks olema õigus neile LÕKiga antud erikohtlemisele.

UNHCRi lapsed ja hoole plaan

„Parim viis aidata lapsed on aidata nende peresid ning üks parimaid viise aidata peresid on aidata kogukonda. Joonisel kirjeldatakse, kuidas UNHCR teatud olukordades otseselt, tihti oma tegevuspartnerite kaudu, lapsed kaitseb ja nende eest hoolitseb. Veel tihemini on loodud tegevuskavad selleks, et aidata perekonnal oma laste eest hoolitseda ja neid kaitsta ning et aidata kogukonnal peret toetada, kaitstes sellega last.“

Üks põhjus lugeda 18. eluaasta eraldusjooneks on, et seda vanust loetakse laialdaselt juriidilise täiskasvanuea alguseks, vanuseks, mil inimene saab täiskasvanute juriidilised õigused. Kuid on ka praktilisem põhjus, miks arvata noored LÕKi kaitse alla. Ehkki noortel võib olla täiskasvanu keha ning nad võivad täita täiskasvanute rolle, ei ole tavaliselt nende emotsionaalne küpsus ja otsustusvõime täielikult välja arenenud ning nad ei ole saavutanud sotsiaalset staatust, mille täiskasvanud saavad elukogemusega. Paguluses vajavad noored erilist hoolt ja abi, mida LÕK neile pakub, sest nende isiksus ja hädavajalikud oskused on ikka veel arengujärgus. Kui pagulus lõhub ära nende tavapärase elukorralduse, võib neil olla keerulisem oludega kohaneda kui täiskasvanutel. Nende füüsiline küpsus, kuid täielike täiskasvanulike

võimete ja staatuse puudumine võib neist teha ekspluateerimise sihtmärgid, näiteks seksuaalseks kuritarvitamiseks või sõjaväkke värbamiseks.

Noorte õiguste kaitsmisel võib vahel olla kasulikum keskenduda nende vajadustele konkreetses olukorras, mitte LÕKi juriidilisele keelele „lapse õiguste“ kohta, mida hoolsa selgitamiseta võidakse valesti mõista.

IV Nõuded tööle

Kõiki UNHCRi töötajaid julgustatakse alati oma töö eri aspektides kasutama lapse õiguste konventsiooni, rääkima lapse õiguste keeles ning rõhutama õiguste kolmnurga huvidega arvestamise, mittediskrimineerimise ja osaluse reegleid.

Hea tava on tunda LÕKi, teada, kas teie töökoha riik on konventsiooni ratifitseerinud või esitanud reservatsioone, kas konventsioon on tõlgitud selle riigi keelde/keeltesse, ning hoida konventsiooni väljatrukki käepärast. Lisakoopiaid saab küsida peakontorist.

On oluline, et LÕKi nõudeid ei järgitaks vaid seetõttu, et need on juriidilised õigused. Iga õigus on lapse õiguste konventsiooni lisatud sellepärast, et see aitab rahuldada mõnda laste arengulist vajadust. Õnnestunud õiguste kaitse sõltub inimeste hingeheadusest – nende loomulikust õiglustundest ja soovist lapsi kaitsta – ning pakub probleemidele praktilisi lahendusi. LÕK ei ole lihtsalt juriidiline kokkulepe, see on moraalne seisukoht ja praktiline juhis laste heaolu tagamiseks.

3. peatükk. Kultuur

Lapse õiguste konventsioonis kehtestatud nõuded

„[I]ga rahva traditsioonide ja kultuuriväärtuste tähtsust lapse kaitsmisel ja tema harmoonilises arengus“ tuleb arvesse võtta (sissejuhatus).

Igal lapsel, kes kuulub rahvus-, usu- või keelevähemusse või põlisrahvuslaste rühma, on „õigus koos oma kogukonnaaslastega saada osa oma kultuurist, tunnustada ja viljeleda oma usku ning kasutada oma keelt“ (art 30).

I Miks on kultuur oluline?

Kultuuri säilitamist ja õigust kultuurielust osa võtta tunnustatakse inimõigustena. Kultuur annab lastele identiteedi ja elule järjepidevuse. Oma kultuuriliste väärtuste ja traditsioonidega tutvudes õpivad lapsed kohanduma oma perekonna, kogukonna ja laiema ühiskonnaga. Igal ühiskonnal on eripärased kogukondlikud teadmised, mis peegelduvad nende sotsiaalsetes ja

usulistes veendumustes ning viisis, kuidas nad end ümbritsevat maailma tõlgendavad ja seletavad.

Kultuur määrab sotsiaalse rühma väärtused ja reeglid ning kontrollimehhanismi, mis tagavad, et neid väärtusi järgitakse. Selle hulka kuulub ka ühiskonna suhtumine oma laste kasvatamisse. Igal sotsiaalsel rühmal on oma reeglid selle kohta, kes laste eest hoolitseb, kui vanalt neile midagi õpetatakse, mida lastelt oodatakse, kuidas neile kombeid õpetatakse ning mida tuleks teha, kui asjad lähevad valesti, näiteks lapsi väärkoheldakse, nad hüljatakse või vanemad ei suuda nende eest hoolitseda.

Kultuur ei ole staatiline, see areneb pidevalt ja kohandub muutustega. Ühiskond peab aga enda hoidmiseks muutuma vähehaaval, et tagada kultuuri eri aspektide sidus ja pidev areng.

Pagulaste ränne võib laastada pea iga kultuuri aspekti. Inimeste, perede ja kogukondade soovimatust liikumisest põhjustatud sotsiaalne rahutus võib nende kultuuri sidusust märkimisväärselt mõjutada. Tavapärased sotsiaalsed reeglid ja väärtused ning sotsiaalne kontroll lagunevad koost, kui neid ülalhoidev sotsiaalne rühm laiali vajub.

II Kuidas pagulaskogemus lapsi mõjutab?

Eespool kirjeldatud ränkade muutuste mõju võib olla väga tõsine, eriti laste jaoks. Kui kaob ühiskonda juhtiv ja reguleeriv kord, röövitakse inimestelt nende tavapärane sotsiaal-, majandus- ja kultuurikeskkond. Selle käigus kannatavad tihti ka inimsuhted. Vanemate stress ja ärevus võib rängalt mõjuda laste tavapärasele emotsionaalsele arengule.

Lisaks kaotavad lapsed pagulusolukorras tihti oma eeskujud. Tavaoludes on laste esmased eeskujud nende vanemad, kes annavad suure panuse identiteedi kujunemisse ning oskuste ja väärtuste omandamisse. Kummastki vanemast, põgenemisolukorras tihti isast lahkumine võib lastelt röövida olulise eeskuju. Isegi kui laps jääb paguluses kokku mõlema vanemaga, takistab nende eeskujuks olemist tõenäoliselt tavapärase heaolu ja elumustrite kadumine. (Vt ka 4. peatükki psühhosotsiaalse heaolu kohta.)

Pagulusolukorras muutub ka laste roll. Kui üks vanem on puudu, võivad lapsele langeda täiskasvanute kohustused. Kui näiteks ema peab üle võtma puuduva isa kohustused väljaspool kodu, võib vanim tütar olla sunnitud hoolitsema ema asemel väiksemate laste eest. Seega võivad tütre arengulised vajadused tähelepanuta jääda ületöötamise tõttu või seepärast, et tal puudub võimalus mängida või koolis käia.

Eakohaseks arenguks vajalikku järjepidevate kogemuste omandamist võib veelgi takistada see, kui lapspagulased puutuvad kokku erinevate kultuuridega. Paljudes pagulusolukordades on varjupaigariigi ning ametnike ja humanitaarabitöötajate keel, usk ja

kombed väga erinevad pagulaskogukonna omadest. Sellise kultuuride ristumise korral, eriti ümberasumisel, kaotavad lapsed tihti oma kultuuri palju kiiremini kui täiskasvanud.

Lastele on loomuline püüda uude keskkonda kohanduda ja sobitada. Tihti kaob esimesena emakeel ja koos sellega esmatähtis osa lapse identiteedist. Selliste muutuste pikaajaline mõju sõltub muidugi sellest, kas laps ja pere on varjupaigariigis ajutiselt tagasipöördumise ootel või asuvad püsivalt mujale elama. Mõlemal juhul aga on tõenäoliselt tõsine tagajärg lapse ja vanema võõrandumine, eriti juhul, kui vanemal on keeruline uute oludega kohaneda ja ta on majanduslikult mitteaktiivne.

III Kultuurilise normaalsuse taastamine

Kõigi pagulaste, aga eriti lapspagulaste sotsiaalset ja vaimset heaolu saab kõige tõhusamalt tagada, kui tavapärane kogukonnaelu kiirelt taastatakse. Selle saavutamiseks on tõenäoliselt kõige lihtsam naasta vabatahtlikult päritoluriiki. Paljudes pagulusolukordades aga peavad nii lapsed kui ka täiskasvanud pikaks ajaks ajutise rahvusvahelise kaitse alla jääma, teiste jaoks on ainus lahendus asuda ümber kolmandasse riiki.

Ümberasumist käsitletakse suunistes mujal, selles peatükis keskendutakse olulisele küsimusele nende pagulaste kultuurilise normaalsuse taastamise kohta, kes jäävad varjupaigariiki pikaks ajaks. Kui ulatuslikult saab kultuurilist normaalsust taastada, sõltub eelkõige sellest, kui lõhenenud on pagulaskogukond, ja võõrustajariigi valitsuse soovist anda pagulastele võimalus ise oma tegevuste üle otsustada. Järgmiseks kirjeldatakse viise, kuidas humanitaarabitöötaja saab pagulasi tervikliku kultuurielu ülesehitamisel abistada.

Need tegurid on ülioluline igas kontekstis tuvastada, et määrata kindlaks programmi prioriteedid ja prognoosida, kuidas asjaolud mõjutavad teie plaanide tulemusi.

Kogukonna areng. Kogukonna areng on tavapärase ühiskonnakorralduse taasloomise tähtis mehhanism.

- **Traditsioonilised juhid.** Pagulaskogukonda võib juba kuuluda osa nende traditsioonilisi juhte või isegi kõik neist. Traditsiooniliste juhtidega nõu pidades ja nende kaudu töötades saab humanitaarabitöötaja aidata traditsiooniliste juhtide positsiooni tugevdada ja toetada. Pagulaste tavapärase sotsiaalse elukorralduse säilitamine aitab kaasa nende heaolule ja teeb abipakkumise efektiivsemaks.

- **Uued juhid.** Kui killustunud pagulaskogukonnal ei ole traditsioonilisi juhte, võib olla vajalik kogukonda uute leidmisel abistada. Sellises olukorras on eriti oluline tagada, et mittetraditsiooniline juht, keda humanitaarabitöötaja toetab ja kellele otsustusõiguse annab,

peaks silmas kogukonna huve, mitte oma isiklikku kasu.

- **Koos elamine.** Kogukonda on kõige lihtsam taasehitada või arendada, kui pagulased elavad koos rühmadega, kes on neile ka päritoluriigis lähedased. Seda protsessi saab märkimisväärselt toetada, pakkudes võimalusi elukorralduseks, kus suguvõsad ja samast külast pärit inimesed saavad lähestikku elama asuda. Laagrite või asustuspaikade täitmine põhimõttel „kes ees, see mees“ on minevikus tekitanud tõsisid probleeme. Ühtpidi takistab see tõenäoliselt terviklike kogukondade kujunemist, samas võib see ka päädida eri hõimude või klannide sobimatu segunemisega, millel võivad mõnikord olla saatuslikud tagajärjed.

- **Inimesekeskne kavandamine.** Kultuurilise normaalsuse taastamiseks peab humanitaarabitöötaja tundma pagulaste tausta. Dokumendis, millega sätestatakse inimesekeskse kavandamise raamistik pagulusolukordades, võttes arvesse naisi, mehi ja lapsi (*The Framework for People-Oriented Planning in Refugee Situations, Taking Account of Women, Men and Children*), kirjeldatakse lahendusi, kuidas analüüsida pagulaste demograafilist koosseisu ja tuvastada nende igapäevaelu korraldust kujundavaid olulisi asjaolusid. Sellised üldised omavahel seotud tegurid võivad olla näiteks kogukonnanormid, sotsiaalsed seisused, pere ja kogukonna võimuahekord, sh mehhanismid eriti nais- ja lapspagulaste kaitseks; majandustegevus, sh tööde jaotus erinevast soost inimeste vahel; usk ja selle järgimine; demograafia; rahva suhtumine pagulastesse nii päritolu- kui ka vastuvõtvas riigis; pagulaste suhtumine arengu- ja humanitaarabitöötajatesse.

Pagulaste osalus. Pagulaste osalus või nende võimalus oma elu uuesti enda kontrolli alla saada on tervikliku kogukonna ülesehitamiseks või taastamiseks ülioluline. Osaluse kaudu saavad pagulased jälle oma elu mõjutada ja kontrollida, mis omakorda mõjub positiivselt enesekindlusele. Kultuurilise normaalsuse taastamiseks võib olla eriti tähtis pagulastega maja ehituse ja ruumiplaani, toidueelistuste või usutoimingute taasalustamiseks vajalike tingimuste alal nõu pidada.

Pagulaste osaluse suurendamiseks ja toetamiseks on UNHCRil ja selle rakenduspartneritel palju võimalusi: traditsiooniliste või valitud juhtide formaalne esindusõigus, pagulaste komisjonid, mitteametlik kontakt pagulaste ja töötajate vahel ning pagulaste palkamine, eriti otsustusõigusega positsioonidele. Paljudes kogukondades on juhid traditsiooniliselt ainult mehed ning selleks, et kõigile kogukonnaelu aspektidele piisavalt keskendutaks, tuleb eriti tähelepanu pöörata naispagulaste osalema julgustamisele.

- **Keel.** Identiteedi säilitamiseks on kriitiline alal hoida emakeelt. Lapspagulasi tuleks julgustada oma keelt kasutama ja säilitama. Kui lapspagulased käivad varjupaigariigi koolis, kus õpetatakse muus keeles peale nende emakeele, võib olla tarvis pöörata eraldi tähelepanu sellele, et säiliks ja areneks ka nende emakeeleoskus.
- **Usk ja rituaalid.** Tähtis element kultuurilise normaalsuse taastamisel on taaslustada usuliste ja rituaalsete toimingutega. Nende katkemine on pagulaste liikumisel väga tavaline ja võib rängalt mõjuda lapspagulaste võimalustele õppida tundma oma kultuuri füüsilisi ilminguid. Usufestivalid ja eluetappide vahetumisele, näiteks sünnile, täiskasvanuks saamisele, abiellumisele ja surmale pühendatud riitused on kogukonna ühendamiseks ja liikmetele selle identiteedi selgitamiseks üliolulised. Selliste toimingute mõju kogukonna vaimsele tervisele ei tohi alahinnata. Näiteks lisatoidu pakkumine ühiste söömaegade jaoks või muu materiaalne abi matustele (surilina, kirstud, tulematerjal jne) võib anda vajalikku emotsionaalset tuge ja aidata kultuuril kriisist välja tulla.
- **Kunst ja vabaajategevused.** Pärimusmuusika, -tants ja muu kunst on olulised kultuuriväljundid, mis võimaldavad väärtusi järgmisele põlvkonnale edasi anda. Pagulusolukorras on tähtis innustada selliste päritud oskuste rakendamist ja õpetamist ning traditsiooniliste ürituste ja festivalide pidamist. Sellistel tegevustel on suur roll sotsiaalse terviklikkuse taastamisel ja säilitamisel. Spordil, mängudel ja muudel vabaajategevustel on oma osa kogukonnatunde loomisel, meele lahutamisel ja stressi maandamisel.
- **Pealesundimise vältimine.** Paljusid pagulaskogukondi iseloomustab stabiilsuse puudumine ja teadmatus, mis teeb nad väga vastuvõtlikuks liikumistele ja inimestele, kes püüavad võõraid uskumusi peale suruda. On väga oluline, et tööpartnerite valimisel antaks endast kõik, et teha kindlaks, kuidas asutus kavatseb toetada pagulaskogukonna kultuuri ja usku.

Kontrollnimekiri

- Kas abiprogrammides arvestatakse pagulasperede kultuuriliste, usuliste ja sotsiaalsete eelistustega?
- Kas pagulastele pakutavate teenuste kavandamisel ja rakendamisel on arvestatud kaasamisstrateegiatega?
- Kas pagulastel on võimalik oma usukombeid järgida ning kas neile on selleks loodud vajalikud tingimused?
- Kas elukorraldus toetab ja kaitseb kultuuri-, sotsiaal- ja usuväärtusi?
- Kas lastele õpetatakse nende emakeelt ning kas seda kasutatakse?

- Kas toetatakse pagulasperede majanduslikku iseseisvust, mis võimaldab neil elada sellist elu, nagu nad tahavad?
- Kas toetatakse spordi- ja vabaajategevuste korraldamist?
- Kas toetatakse vastuvõtjariigi ja -kogukonna kultuuriliste ja sotsiaalsete väärtustega kohanemist?
- Kas usukommete ja kultuuritavade pealesurumist abiasutustes kontrollitakse ja tõkestatakse?

Lisalugemist

Anderson, Mary B., Ann M. Howarth (Brazeau) ja Catherine Overholt. 1992.

A Framework for People-Oriented Planning in Refugee Situations Taking Account of Women, Men and Children

Genf: UNHCR.

6. peatükk. Puuete ennetamine ja ravi

Lapse õiguste konventsioonis kehtestatud nõuded

Igal puudega lapsel on õigus täisväärtusliku ja rahuldava elu elamiseks saada erihoolitsust, haridust ja väljaõpet, mis soodustavad enesekindluse kujunemist ja võimaldavad lapsel ühiskonnas aktiivselt osaleda (art 23).

Lapsel, kes on „piinamise või muu julmuse, ebainimliku kohtlemise või relvakonflikti ohvriks langenud“, on õigus „psühholoogilisele ja kehalisele paranemisele ning ühiskonda tagasipöördumisele“ (art 39).

I Enamikku puudeid saab ennetada

Pagulaskogukonnas ei ole tihti küsimus selles, kas seal on puuetega inimesi, vaid milline on nende puude olemus, mida saaks teha selleks, et puudega inimesed saaks elada tavapärasemat elu, ning mida saab teha uute puuete ennetamiseks.

Maailma Terviseorganisatsiooni hinnangul on umbes 70% puuetest arengumaades põhjustatud alatoitumusest, nakkushaigustest, ebakvaliteetsest hoolest nii enne kui ka pärast sündi ning õnnetustest, sh vägivallast. On selge, et enamikku sellistest puuetest on võimalik ennetada. Lisaks saavad paljud neist alguse lapsepõlvest.

Puue võib olla füüsiline või vaimne. Pagulusolukorras on levinumad puuete põhjused alatoitumus, vitamiinipuudus, lastehalvatus, tserebraalparalüüs, leepira, epilepsia, põletused ja muud õnnetused, relvastatud konfliktiga seotud vigastused, piinamine ja muud rasked traumad, vaimsed puuded ning äge kõrva- ja silmapõletik.

Puudega lastele ei pakuta tihti tuge või teenuseid, mida neil vaja on, näiteks eiratakse füüsilise taastusravi ja erihariduse saamise ning sotsialiseerumise vajadust. Mõnikord ei mõista pered, tervishoiutöötajad ja õpetajad puudega lapse tavalistesse tegevusmuutritesse kaasamise vajadust. Vahel ei pakuta pagulusolukorras taastusraviteenuseid seepärast, et kohalikel ei ole sellistele teenustele juurdepääsu.

Kuna mõned puuded on otseselt tekkinud selle olukorra tõttu, mis inimestest pagulased tegi, tuleks neid teenuseid pakkuda kaitse- ja hoolekandekava olulise osana. Puudega lapspagulaste erivajaduste rahuldamiseks tuleb teha kõiki jõupingutusi.

Maamiinid. Maamiinid on pimerehavad, mis tapavad ja sandistavad valimatult süütu tsiviilisikuid, sealhulgas lapsi, veel pikalt pärast relvastatud konflikti lõppu. Suur hulk maamiinide ja muude lõhkemata lõhkekehade ohvreid on lapsed. Nad puutuvad selliste ohtlike relvadega kokku oma igapäevategevuse käigus, näiteks küttepuid korjates, vett tuues või mängides.

Kuna lapsed on haavatavad ning võimetud end ise ohu eest kaitsma, tuleks neid ennetusabi ja rehabilitatsioonitoe pakkumisel eelistada. Miiniseire ja miiniväljade piiritlemine on üliolulised, nagu ka demineerimine.

Muud lastele kasuks tulevad meetmed on näiteks järgmised.

- **Teadlikkus miinidest.** Tuleb koostada lastele suunatud haridusprogramme, mis aitaks suurendada teadlikkust miiniohust. Need võiks olla osa formaalharidusest koolides või mitteformaalsest haridusest, näiteks teavituskampaania käigus korraldatud rollimängude või teatrietendustena.
- **Koolitamine.** Tuleb korraldada õpetajakoolitusi ja seminare miiniohualaste teadmiste edasiandmise kohta ning jaotada lastele suunatud haridus- ja teabematerjale.
- **Rehabilitatsioon.** Tuleb tagada juurdepääs füüsilisele ja psühhosotsiaalsele rehabilitatsioonile ja taaskohanemisele.

II Tegevuskava

Esimene samm on õppida tundma kohalikku olukorda: mis on puuete esmased põhjused kogukonnas, millega teie töötate? Milline on kultuuriline suhtumine eri tüüpi puuetesse?

- **Ennetus.** Kuna enamikku puudeid saab ennetada, tuleb tegutseda. Kaks tõhusamat ennetusmeetet on vaksineerimine ja toitumine. (Vt 5. peatükki tervise ja toitumise kohta.) Elementaarsed meetmed on ka traditsiooniliste sünnitoetajate koolitamine ja rasedate eest hoolitsemine. Kultuurikeskkondades, kus naiste eest tõhusalt hoolitsemiseks nõutakse naissoost meditsiinitöötajaid, tuleks toetada nende koolitamist ja palkamist.

- **Hindamine.** Oluline on puuetega lapsed vara tuvastada ja registreerida. Registreerimisel tuleks viidata ka puudega lapse perele. See annab kiire hinnangulise ülevaate nende laste arvust, kes vajavad lisäülevaatusi. Register on vajalik, et teha plaane, seada prioriteete ja pakkuda teenuseid. Näiteks tervishoiutöötajatele tuleks anda selged juhised, mis oleks neile abiks puuetega laste tuvastamisel. Juhiseid saab tervisega tegelevatelt mittetulundusühingutelt ja UNHCRi puuetega pagulaste abistamise suunistest (*UNHCR Guidelines on Assistance to Disabled refugees*; programmi ja tehnilise toe talitus (PTSS), 1992).

- **Prioriteetid.** Seadke kohalike vajaduste alusel paika prioriteetid. Näiteks sõja all kannatanud kogukondades võib prioriteetne olla vajadus füüsilise rehabilitatsiooniteraapia järele; võib-olla on tarvis luua lihtsate liikumisabivahendite ja kunstjäsentöötajate tootmise töökoda. Pikalt nälga kannatanud kogukondades võib olla pärsitud väikelaste areng ning kasulikuks võib osutuda neile arenguprogrammi loomine.

Sekkumiskavad. Soovitatakse kahte võrdselt toetavat sekkumiskava: kogukonnapõhine rehabilitatsioon ja integreerimine.

- **Kogukonnapõhine rehabilitatsioon.** Kogukonnapõhise rehabilitatsiooniprogrammi peamised osalejad on puuetega laste täiskasvanutest hooldajad ja kaaslased. Näiteks saavad teavitustöö tegijad näidata peredele, kuidas aidata kaasa puuetega laste rehabilitatsioonile, toetada füüsilise puudega lapse liikumist ning arendada vaimsete puuetega laste oskusi ja sotsiaalset käitumist. Selline koolitus võiks toimuda lapse kodus ja pere peaks selles osalema. Perekondi tuleb julgustada oma puudega last võimalikult paljudesse peretegevustesse kaasama. Puudega laste pered võivad vajada lisatugiteenuseid. Ka rehabilitatsiooniabivahendite kohapeal ehitamine on osa kogukonnapõhisest rehabilitatsioonist.

- **Integreerimine.** Puuetega inimesi peaks kohtlema võrdsete kogukonna liikmetena nii palju kui võimalik ning pakkuma neile samu teenuseid, mitte neid kogukonnast füüsiliselt eraldama või neisse teisiti suhtuma. Näiteks peaks puuetega lapsed integreerima olemasolevatesse koolidesse, mitte pakkuma neile haridust teistest eraldi. Arusaama, et eraldatud või eriharidus on ainus sobiv variant, tuleks aktiivselt taunida; puuetega laste raviasutustesse panemist tuleb vältida. Puuetega lapsed vajavad kooli lisaks hariduse omandamisele ka selleks, et teiste lastega koos aega veeta.

- **Kool.** Õpetajaid tuleb julgustada puuetega lapsi võimalikult palju oma tundides kaasama. Eri puuetega laste füüsiliste vajaduste kohta tuleb anda selgeid juhiseid. Soodustada tuleb positiivset suhtumist puuetega lastesse. Näiteks toetavad programmi „Lapselt lapsele“

(*Child-to-Child*) tegevused puudeta ja füüsilise puudega laste suhtlust ja rõhutavad, et mõnes tegevuses on puudega laps eelisseisus või vähemalt sama hea kui teised. Kõik lapsed õpivad ja arenevad mängides.

- **Jagatud teenused.** Pagulastel peaks olema juurdepääs samadele või sarnastele teenustele nagu kodanikel. Kui kohalikele puuetega inimestele pakutakse teenuseid, toetage nende laiendamist pagulastele. Samamoodi peaks kohalike ametiasutustega läbi rääkima ja pakkuma pagulastele mõeldud teenuseid ka kodanikele.

Rajatiste kavandamine. Tehke kindlaks, et rajatiste kavandamisel ja ehitamisel võetakse arvesse füüsilise puudega pagulaste vajadusi. Vältida tuleb ohte, mis võivad põhjustada õnnetusi.

Tagasipöördumine. Selleks on vaja plaani ja alustada tuleb võimalikult vara, tagamaks et tagasipöördumise protsessi üldises kavas võetakse arvesse puudega laste ja nende perede taaskohanemist.

Erijuhud. Mõnel erijuhul võib peakontor anda üldise puuetega pagulaste ravi-, koolitus- ja rehabilitatsiooniprogrammi käigus loa eriteenuste pakkumiseks kohapeal või välisriigis (vt büroosisest ja kohaliku büroo memorandumit IOM/15/86-FOM/18/86, 13. märts 1986).

Ümberasustamine. Ümberasustamise vajaduse korral võivad puuetega, meditsiinilises riskigrupis või piinamisohvritest pagulased sobida erikvoodi programmidesse. Vt ka 11. peatükki kestlike lahenduste kohta.

Kontrollnimekiri – puuete ennetamine ja ravi

Faktid

- Kas puuetega lapsed on registreeritud ja nende seisundit hinnatakse?
- Mis soost ja vanuses nad on?
- Milline on nende puuete olemus ja ulatus?
- Milline on kultuuriline suhtumine eri tüüpi puuetesse?
- Kas puuetega laste peredele pakutakse abi lapse erivajadusega toime tulemiseks?

Sekkumine

- Kas tegeletakse sellega, et iga puudega laps saaks oma võimeid täielikult rakendada?
- Kas on loodud kogukonnapõhiseid peredele suunatud rehabilitatsiooniteenuseid?
- Kas puuetega lapsi kaasatakse kogukonna tavapärasest teenustesse ja ellu, näiteks haridusse?
- Milliseid lisameetmeid on vaja, et tagada puuetega lapsipagulaste rehabilitatsiooni ja

heaolu?

Lisalugemist

UNHCR. 1992.

UNHCR Guidelines on Assistance to Disabled Refugees.

Genf: UNHCR PTSS

UNHCR. 1992.

Resettlement Guidelines

Genf: UNHCRi tagasipöördumise talitus

WHO. 1981.

Disability Prevention and Rehabilitation.

WHO. 1989.

Training in the Community for People with Disabilities.

Werner, David. 1987

Disabled Village Children: A Guide to Community Health Workers, Rehabilitation Workers, and Families.

Palo Alto, California: Hesperian Foundation.

Hanbury, Claire. 1993.

Child-to-Child and Children Living in Camps.

London: Child-to-Child.

8. peatükk. Õiguslik seisund

Lapse õiguste konventsioonis kehtestatud nõuded

*„Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes [...] tuleb esikohale seada lapse huvid“
(art 3).*

*Iga „[l]aps registreeritakse kohe pärast sündi“ ja tal on „õigus omandada
kodakondsus“ (art 7).*

*Igal pagulasseisundit taotleval lapsel on õigus, et talle tagataks vastav kaitse ja
humanitaarabi kehtivate õiguste kohaselt, mis on sätestatud pagulastega seotud lepetes
ja deklaratsioonides (art 22.1).*

I Pagulasseisundi tuvastamine

1951. aasta konventsioonis ja 1967. aasta pagulasseisundi protokollis määratletakse pagulane sõltumata vanusest ning lapspagulaste seisundile ei ole erisusi. Põhjendatud tagakiusamise hirmu kriteeriumi täitmine ei tekita laste korral tavaliselt probleeme, kuna enamasti saadab neid üks vanem või mõlemad vanemad. Saatjata laste pagulasseisundit on palju keerulisem tuvastada

ja see vajab eraldi analüüsi.

Riigi õigusest sõltuvalt võidakse varjupaika taotlevale lapsele anda

- pagulasseisund põhjendatud tagakiusamise hirmu tõttu 1951. aasta konventsiooni ja 1967. aasta protokolli alusel;
- pagulasseisund 1969. aasta Aafrika Ühtsuse Organisatsiooni konventsiooni või 1984. aasta Cartagena deklaratsiooni alusel.
- Varjupaigataotluse tagasilükkamise korral võidakse lapsele anda riigis viibimise luba muul humanitaarsel põhjusel määratud sisserändaja seisundiga, tema taotlus võidakse tagasi lükata või talle anda väljasaatmiskäsk.

Sõltuvalt sellest, mis õiguse alusel laps varjupaika taotleb, menetletakse tema taotlust sobiva korra kohaselt. Kolm põhilist meetodit on 1) rühmapõhine tuvastamine, 2) tuvastamine täiskasvanu taotluse alusel, 3) tuvastamine lapse enda taotluse alusel.

- **Rühmapõhine tuvastamine.** Kui pagulasliikumine on liiga suur, et otsuseid individuaalselt teha, võib riik anda pagulasseisundi kõigile rühma liikmetele. Igale rühma kuuluvale lapsele antakse pagulasseisund automaatselt.
- **Otsus täiskasvanu taotluse alusel.** Kui perekonnapeale antakse pagulasseisund, on riikide tava anda pagulasseisund ka ülalpeetavatele. Seda ei ole sätestatud üheski pagulasleppe sättes, kuid riigid teevad seda perede ühtsuse säilitamiseks. (Vt käsiraamatu „Pagulasseisundi tuvastamise menetlus ja kriteeriumid” punkte 181–188).

Kui laps on koos ühe või mõlema vanemaga, rakendatakse kindlasti perekonna ühtsuse printsiipi ning üldiselt antakse ülalpeetavale lapsele sama seisund nagu vanemale.

Kui laps on koos onu, nõo või muu sugulasega, võib riik mitte lugeda sugulasi perekonnaks ning nõuda, et igaüks, sh laps, esitaks taotluse eraldi. See võib tähendada, et sugulasele antakse pagulasseisund põhjendatud tagakiusamise hirmu alusel, kuid lapse taotlus lükatakse tagasi. Sel juhul eraldatakse laps sugulasest ning temast võib saada saatjata alaealine. Tegelikult tuleks lapsi lugeda ülalpeetavaks, kui nad kuuluvad samasse leibkonda (käsiraamatu punkt 185).

- **Perekonna ühtsus.** Sellel alusel võib varjupaigataotluse esitada ka mittedugulase hoole all olev laps, kui nende suhe on perekonnaga võrdväärne. Mõnel juhul võidakse suhet lugeda informaalseks, traditsiooniliseks või *de facto* lapsendamiseks.

- **Lapse enda taotlus.** Kui vanema, sugulase või muu täiskasvanud hooldaja ülalpeetav laps esitab taotluse ise, võib täiskasvanust olla palju abi, et aidata taotluse dokumenteerimisel

faktiteavet esitada, lapse eest kõneleda, aidata lapsel menetlust mõista, pakkuda emotsionaalset tuge või nõu või teha lapse eest otsuseid.

Saatjata lapsel, kes ise taotluse esitab, sellist tuge ei ole.

Saatjata lapsed. Ehkki seisundi määramiseks on paljudes riikides oma menetluskord, ei võeta nendes tavaliselt arvesse saatjata laste eripärast olukorda. Kõik kohalikud bürood peaksid olema sellest teadlikud ja tegema riigiasutustes teavitustööd.

Arvestades pikema laagris või laagrilaadses olukorras viibimise mõju lapse füüsilisele ja psühholoogilisele arengule, tuleb lapse huvides pagulasseisund tuvastada või muu otsus teha kiiresti, eriti hoolikalt ja asjakohast menetluskorda järgides. Lapse seisundi ning seega tema turvalisuse ja tuleviku ebamäärasus võib teda kahjustada.

Saatjata lapse seisundi tuvastamisel tuleb juhinduda järgmistest põhimõtetest.

- a) Kas saatjata lapsel saab tuvastada pagulasseisundit, sõltub lapse vaimsest arengust ja küpsusest. Kohale tuleks kutsuda ekspert, kellel on piisavad teadmised laste psühholoogilisest, emotsionaalsest ja füüsilisest arengust ning käitumisest, ja kes annaks oma hinnangu, võttes arvesse seda, et lapsed võivad oma hirme välja näidata teisiti kui täiskasvanud. Võimaluse korral peaks eksperdil olema lapsega sama kultuuriline taust ja emakeel. Selliseid töötajaid võib olla mittetulundusühingutes. Juhiseid saab peakontoris saadaval olevast dokumendist saatjata alaealiste intervjuerimise ja sotsiaalandmete kogumise kohta (*Guidelines for Interviewing Unaccompanied Minors and Preparing Social Histories*).
- b) Kui otsustatakse, et laps on piisavalt küps, et tal võiks olla põhjendatud hirm tagakiusamise ees ja ta suudab seda ka väljendada, võidakse juhtumit menetleda sarnaselt täiskasvanutega.
- c) Kui laps ei ole piisavalt küps, et tal saaks tuvastada põhjendatud hirmu tagakiusamise ees samamoodi nagu täiskasvanutel, on oluline täpsemalt uurida objektiivseid asjaolusid, näiteks päritoluma selle inimrühma omadusi, kelle juurest laps lahkus, ning riigis või sellest väljaspool asuvate pereliikmete olukorda.
- d) Kuna lapsed ei ole õiguslikult iseseisvad, peab neid esindama täiskasvanu, kelle ülesanne on kindlaks teha, et vastu võetakse otsus, mis on lapse huvides. Mõnes olukorras võib seda rolli täita pagulaskogukonnast hoolikalt valitud isik.
- e) Tõendamise probleem on pagulasseisundi tuvastamisel alati oluline, kuid laste korral on see veel keerulisem. Seepärast tuleb lapse pagulasseisundi tuvastamisel

teha otsus julgemalt lapse kasuks. See tähendab, et kui tekib kahtlusi lapse loo usutavuses, ei panda lapsele kohustust oma sõnu tõendada, vaid tehakse otsus tema kasuks.

- f) Arvestada tuleb sellega, et lapsed on eriti haavatavad ja otsuseid sobivate kestlike lahenduste kohta nende huvides saab teha ka pärast seda, kui pagulasseisund on tuvastatud.

Õiguslik esindaja. Alaealise varjupaigataotleja huvide täielikuks kaitseks tuleb viivitamata määrata õiguslik esindaja või eespool punktis d nimetatud hooldaja. Paljudes riikides ei ole selliste hooldajate määramist piisavalt hästi lahendatud. Näiteks on teatatud, et õigusliku esindaja määramine võtab liiga kaua aega, isegi mitu kuud, või et määratud esindajal ei ole aega või vajalikke oskusi lapse huvide kaitsmiseks. Hooldajad võivad vajada tuge või koolitamist.

Laste intervjuerimine. Seisundi tuvastamiseks vajalik intervjuu võib olla lapsele väga traumeeriv. Kutsuge koos lapsega intervjuule usaldusväärne täiskasvanu, lapse pereliige, sõber või talle määratud sõltumatu isik. Kui intervjuerija ei räägi lapse keelt, tuleks kasutada sõltumatut koolitatud tõlki, isegi kui tundub, et laps räägib piisavalt intervjuerija keelt. Lisateabe saamiseks vaadake UNHCRi suuniseid saatjata alaealiste intervjuerimise ja sotsiaalandmete kogumise kohta (*Guidelines for Interviewing Unaccompanied Minors and Preparing Social Histories*).

Lapse teavitamine. Alaealisi, kes on piisavalt vanad, et mõista, mida seisundi tuvastamine tähendab, peaks menetlusega kursis hoidma ja teavitama, milline on olukord, milliseid otsuseid on tehtud ja mis on nende võimalikud tagajärjed. Teadmatus tekitab tarbetut ärevust ning õigete teadmisteta võib alaealine olla vastuvõtlikum kuulujuttudele ja halvale nõule. Tal võivad tekkida ebarealistlikud ootused ja ta võib seetõttu tõenäolisemalt teavet võltsida.

Vanuse kindlaks tegemine. Varjupaika pakkuv riik peab tihti pagulasseisundiga või seda taotleva noore vanust kindlaks tegema. Teatud vanuses, näiteks alla 16- või 18-aastastele pagulastele võivad olla ette nähtud spetsiaalsed menetluskäigud või programmid. Ka üldisele elanikkonnale kehtivatel seadustel, näiteks alaealiste kuritegude seadustel, on vanusepiire. Lisaks kehtib lapse õiguste konventsioon ainult alla 18-aastastele.

Vanuse tuvastamisel on riikidel tihti praktilisi probleeme. Pagulase sünd võib olla registreerimata ja isikut tõendavad dokumendid välja andmata. Dokumendid võivad olla kadunud, võltsitud või hävinud. Ka siis, kui dokumendid on olemas, võivad võimuesindajad nende kehtivuse kahtluse alla seada.

Kui isikut tõendavaid dokumente ei saa vanuse määramisel usaldada, kasutavad võimuesindajad tavaliselt vanuse hindamiseks füüsilist välimust. Mõnikord kasutatakse teaduslikke meetodeid, näiteks hamba- või randmeluuröntgenit. Selliste meetodite kasutamisel tuleb olla ettevaatlik. Esiteks saab nendega vanust ainult hinnata. Võimuesindajad peavad niisiis tagama, et nende meetodid on täpsed ja arvestavad veamääraga. Teiseks tuleb tehnoloogiat kasutades veenduda, et see on turvaline ja austab inimese väärikust. Kolmandaks on erimenetluskorrad ja -programmid mõeldud abiks suuremate vajadustega noortele. Kui täpne vanus ei ole teada, tuleks otsus teha lapse kasuks.

Mõnes riigis annab perekonna vaksineerimispass võimaluse vanust hinnata ning lapse umbkaudse vanuse tuvastamiseks on ka traditsioonilisi meetodeid. Kui laps on koos emaga, võib ta lapse sündi seostada mõne kohaliku sündmuse või rahvakalendriga, näiteks võis laps sündida lamba aastal, aastal, kui riikide A ja B vahel oli sõda, aasta enne ühest kohast teise migreerumist, tsikaadide rände aastal või mõne rahvusvahelise sündmuse, näiteks lahesõja ajal.

Kuna riikidel on vanusepiiriga seaduste rakendamisel praktilisi probleeme, on oluline täpsuse, turvalisuse ja väärikusega seotud probleeme pidevalt arutada.

II Sünni registreerimine, rahvus ja kodakondsus

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 24 ja lapse õiguste konventsiooni artiklis 7 sätestatakse, et iga laps tuleb viivitamata pärast sündi registreerida ning tal on õigus saada kodakondsus. Sünnikuupäeva ja -koha täpselt tuvastamiseks on ülioluline sünd registreerida, sest see aktiveerib teatud õigused, sh rahvusest ja perekonnaseisust sõltuvad õigused. Kui laste asjakohase dokumentatsiooni tagamisele ei pöörata eraldi tähelepanu, võidakse pagulusolukorras neid põhilisi inimõigusi rikkuda.

Kodakondsusetule lapsele ei ole tagatud ühegi riigi kaitse. Tema põhiõigused, õiguslik seisund ja turvalisus elukohariigis ning sellest välja reisis sõltuvad riigi otsusest. Kodakondsusetuse põhjus on tihti riikide sihilik põhimõte mitte anda pagulastele sündinud lastele kodakondsust. Seda võivad põhjustada ka omavahel vastuolus olevad kodakondsusseadused. Mõned riigid annavad kodakondsuse oma territooriumil sündinud lastele (*jus solis*), kuid teised ainult lastele, kelle vanemad on selle riigi kodanikud (*jus sanguinis*). See tähendab, et kui laps pagulane sünnib riigis, mis lähtub *jus sanguinis*'e põhimõttest, ja tema vanemad on sellise riigi kodanikud, mis rakendab *jus solis*'e põhimõtet, ei saa laps kummagi riigi kodakondsust.

1951. aasta pagulasseisundi konventsiooni artikli 1 lõike A punkti 2 ja/või selle statuudi paragrahvi 6 lõike A punkti II alusel on UNHCRil formaalne õigus rakendada kõiki oma

volitusi kodakondsusetute isikute (ja pagulaste) kaitseks. 1951. aasta konventsiooniga või AÜO Aafrika pagulasprobleemide eripära käsitleva 1969. aasta konventsiooniga (*Convention governing the specific aspects of Refugee Problems in Africa*; art I p 1) liitunud riikides on kodakondsusetutel inimestel õigus kasutada nendes sätestatud õigusi. Lisaks on ÜRO Peaassamblee UNHCRile 1961. aasta kodakondsusetuse vähendamise konventsiooni artikli 11 alusel määranud erikohustused organisatsioonina, mille poole kodakondsusetu isik peab abi saamiseks pöörduma.

Sünni registreerimine. Tagage, et kõigi lapsed registreeritakse.

- **Riiklik registreerimine.** Tehke tihedat koostööd võõrustajariigi organitega, tagamaks et võimaluse korral registreeritakse kõigi lapsed samamoodi nagu kohalike laste oma. Nii on lihtsam dokumente säilitada ja jälgida.
- **Paralleelmehhanismid.** Kui riigid on lapsed registreerimise protsessi ühtlustamisele kohalike laste omaga ületamatult vastu, kutsuge riigiorganeid üles sätestama paralleelset ja sarnast sündide registreerimise süsteemi.
- **Saatkonna register.** Kui eelnev ei ole vastsündinule ja tema perele, sh päritoluriiki jäänutele ohtlik, suhelge sünni registreerimiseks varjupaigariigis olevate päritoluriigi konsulaarasutusega.
- **Kohalik registreerimine.** Kui riigid ei registreeri lapsed sündi riiklikult, looge kohalik registreerimissüsteem, et jälgitaval viisil dokumenteerida vähemalt sünniaeg ja -koht ning mõlema vanema nimi ja kodakondsus. Kontrollige, et pagulasperekond lisab sünni oma perekonnaraamatusse või muudesse dokumentidesse.
- **Sünnitõendid.** Mis tahes registreerimissüsteemi korral peavad vanemad iga lapsed sünni kohta saama kinnitatud sünnitõendi. Eelistatavalt peaks tõendeid välja andma asjakohane riigiasutus, et need oleks õiguslikult kehtivad. Kohalikke võimuorganeid tuleks ärgitada neid välja andma. Kui see ei ole võimalik, peaks UNHCRi kohalik büroo välja andma kirjaliku sünni fakti kinnituse. Näiteks Indo-Hiina pagulaste korral andsid tõendi välja sünni vastu võtnud ämmaemandad ja arstid. Kaasati ka Punane Rist ja Punase Poolkuu Ühing.
- **Õiguslikult kinnitatud koopiaid.** Koopiaid tuleb hoida UNHCRi büroos. Vabatahtliku tagasipöördumise korral tuleb teine komplekt õiguslikult kinnitatud koopiaid üle anda päritoluriigi asjakohastele ametiasutustele.

Kodakondsus ja kodakondsusetus. Kõigile varjupaigariigis olevatele lapsed peab olema võimalik määrata kehtiv kodakondsus või peab neil olema võimalik saada see

naturalisatsiooni korras.

- **Kodakondsusetus.** Tuleb kaasa aidata kõigile võimalikele meetmetele, mis vähendavad kodakondsusetust ja toetavad samas kodakondsuseta isikuid, sh lapsi nende õiguste kasutamisel. Sellised meetmed on näiteks järgmised.

- a) Kohalikud bürood peavad endale selgeks tegema kõik asukohariigi kodakondsuse saamise ja naturalisatsiooniga seotud seadused ja põhimõtted. Bürood peavad lähemalt tutvuma ka 1954. ja 1961. aasta konventsioonide kodakondsusetusega seotud terminoloogiaga.
- b) Üldises strateegias peab oluline osa olema kodakondsusetuse ja selle mõju vähendamisele suunatud teavitustegevustel. Nende tegevuste hulka peab kuuluma ka kahele kodakondsusetuse konventsioonile juurdepääsu lihtsustamine.
- c) Kohalikud bürood peavad pakkuma abi nõuete vormistamisel ja koostama nimekirja juristidest, kes võiks esindada nõude esitajaid nende juhtumite käsitlemisel haldus- ja/või õiguskaitseasutustes.

Kontrollnimekiri

Pagulasseisundi tuvastamine

- Kas lapspagulase seisundi tuvastamine vastab rahvusvahelisele õigusele ja praktikale?
- Kas saatjata lapse pagulasseisund on tuvastatud viivitusega?
- Kas otsustusprotsessis on lapse õigused täielikult kaitstud ja otsustamine tema huvides?

Sünni registreerimine ja rahvus

- Kas lapspagulaste sünd registreeritakse?
- Kas vanematele antakse sünnitõend?
- Kas kõigil lapspagulastel on kodakondsus?

Lisalugemist

UNHCR. 1979 / toimetatud jaanuaris 1992.

Käsiraamat „Pagulasseisundi tuvastamise menetlus ja kriteeriumid“.

Genf: UNHCR, eestikeelne tõlge Tallinn 2007.

UNHCR. November 1992.

Refugee Status Determination and Special Procedures Under the Comprehensive Plan of Action.

Kuala Lumpur: UNHCR.

UNHCR. 1988.

Guidelines for Interviewing Unaccompanied Refugee Children and Adolescents and Preparing Social Histories (mustand).

Genf: UNHCR.

Unaccompanied Refugee Children in Europe. Experience with Protection, Placement and Education.

Toimetaja Helga Jockenhövel-Schiecke.

Rahvusvahelised Sotsiaalteenused (ISS), Saksamaa haru, Frankfurt am Main, 1990.

ISS, 1993.

Unaccompanied Children and Youth in Flight: Best interest of the Child between Possibility to Stay or Return to the Home Country.

Helga Jockenhövel-Schiecke. „*International Social Service and Refugees*“. Toimetanud ISS, Genf, lk 26–36.

9. peatükk. Haridus

Lapse õiguste konventsioonis kehtestatud nõuded

Igal lapsel on õigus haridusele. Eesmärk on teha tasuta algharidus kohustuslikuks, põhiharidus (üld- või kutseharidus) kõigile kättesaadavaks ja kõrgharidus kõigile kättesaadavaks vastavalt nende võimetele (art 28).

Kuna haridus on laste arenguks ülioluline, loetakse seda universaalseks inimõiguseks. Lapse õiguste konventsiooni artikliga 28 kohustatakse konventsiooniga liitunud riigid seda pakkuma. Kodukohast lahkumine ei võta lapselt tema õigust haridusele ega riigilt kohustust seda pakkuda. 1951. aasta pagulasseisundi konventsiooni artiklis 22 kinnitatakse varjupaigariigi valitsuse vastutust pakkuda pagulastele haridust.

Tõsiasi on, et enamik lapspagulasi ei saa algharidust. Mõnedel andmetel saab haridust ainult 30% lapspagulastest. Alghariduse puudumine rikub nende õigusi ja seab nad ebasoodsasse seisundisse kogu eluks. Ülemaailmses deklaratsioonis „Haridus kõigile“ (*The World Declaration on Education for All*, Jomtien, Tai 1990) nimetatakse pagulasi puudulike hariduse omandamise võimalustega inimrühmaks. 1992. aastal küsis UNHCRi täitevkomitee, kas lapspagulaste vajadust algharidus omandada tuleb paremini käsitleda ning juba hädaolukorra varases faasis hariduslikud vajadused tuvastada, et neile vajadustele saaks kiiresti tähelepanu pöörata (järelused ja otsused 31 (d) 1992).

Koolis käimine annab laste elule järjepidevuse ja aitab seega nende heaolule väga palju kaasa. Seetõttu on haridus kaitse- ja abitegevuste hulgas üks prioriteetsemaid.

Selleks, et lapsed saaksid haridust, tuleb ületada palju takistusi. Mõnikord ei anta lapsed haridust seetõttu, et võõrustajariigi valitsus ei paku või ei suuda tagada üldist algharidust ka oma riigi lastele. Tihti takistavad seda halb taristu, ebapiisavad vahendid ja koolitatud õpetajate puudus. Seetõttu võib hariduse kvaliteet olla halb, tunde vähe ja materjale puudu. Mõnikord ei pakuta haridust lapsed emakeeles. Mõnes olukorras ei ole lapsed juurdepääsu põhiharidusele või muud tüüpi koolitustele või on neid võimalusi väga vähe ning ilma selleta on nende võimalus majanduslikult iseseisvuda tõsiselt piiratud. Kohalikud bürood peavad koos võõrustajariigi võimuorganite ja partnerorganisatsioonidega püüdma neid takistusi ületada, et tagada lapsed võimalus haridust omandada.

Hariduslikud eesmärgid. Püüdke tagada, et kõigil lapsed oleks juurdepääs kooliharidusele. 1990. aasta ülemaailmse lasteteemalise tippkohtumise 1990ndate tegevuskavas seati Jomtieni deklaratsioonile viidates paika järgmised eesmärgid, mis kehtivad ka lapsed kohta: vähemalt 80 protsendil algkooliealistest lastest peaks olema üldine juurdepääs algharidusele ja võimalusele see omandada, eriti tuleks keskenduda poiste ja tüdrukute vahelise soolise lõhe vähendamisele. Samuti kutsutakse üles sätestama erimeetmeid kutseõppele ja töötamiseks ettevalmistusele. Lapsel silmas pidades ei tohiks ümberasumisest tekkinud traumat suurendada hariduse omandamise võimaluse kaotusest tekkiva traumaga.

- **Algharidus.** Püüdke tagada, et kõigil lapsed oleks juurdepääs algkooliharidusele, minimaalselt kuuluvad selle hulka kirja- ja arvutusoskus.
- **Põhiharidus.** Kohalikud bürood peaksid edendama algharidusest kõrgema hariduse omandamist ja andma asjakohaste võimaluste kohta teavet. Põhiharidus tuleks siduda seda omandavate inimeste jaoks kestlike lahenduste otsimisega.
- **Mitteformaalne haridus.** Vt eraldi alapeatükki allpool.
- **Ajastus.** Püüdke sobivad haridusvõimalused kättesaadavaks teha kohe pagulusolukorra alguses. See tähendab, et hädaolukorra tekkides tuleb kaasata pagulaskogukonda, et üles leida nende hulgas olevad õpetajad ja korraldada lastele võimalus haridust omandada. See tähendab, et lastele tuleb haridust anda ka pagulasseisundi tuvastamise ajal ja vastuvõtukeskustes.

Nõuded. Püüdke kindlaks teha, et lapsed hariduse pakkumisel järgitakse sobivaid nõudeid. Pöörake tähelepanu mõlemale soole, juurdepääsule, kvaliteedile, õppekavale, asjakohasusele ja keelele.

- **Mõlemad sood.** Toetage pagulaspoiste ja -tüdrukute võrdseid võimalusi hariduse omandamiseks igal haridustasemel. Tagage, et haridusteenuseid välja töötades ja rakendades toetatakse pagulastüdrukute osalemist. Tüdrukute osalust võib suurendada naissoost õpetajate palkamine ja eraldi asutuste loomine.

- **Juurdepääs.** Lapspagulastel ja kodanikest lastel peaks olema samasugune juurdepääs täielikule algharidusele ning alghariduse järgsele akadeemilisele ja kutseharidusele. Kui kodanikel ei ole üldist juurdepääsu algharidusele, peaksid kohalikud bürood pärast pagulaste esindajatega konsulteerimist tegema koostööd võõrustajariigi valitsusasutuste, rahvusvaheliste organisatsioonide ja mittetulundusühingutega, et laiendada juurdepääsu algharidusele nii lapspagulaste kui ka piirkonna kodanikest laste jaoks.

Paljudes pagulusolukordades, eriti linnades, tuleks eelistada lapspagulastele kohalikesse koolidesse juurdepääsu tagamist neile eraldi koolide loomisele. Suure sisserände korral võib olla võimatu kohalikesse koolidesse sulanduda, kuid haridusministeerium võib välise toe abiga selle ülesande siiski omale võtta.

Suure sisserände korral on pagulaste juhitud koolid andnud hariduse omandamise võimaluse paljudele lastele, kes tavakoolidesse kohe ei pääsenud. Isegi kui sellised koolid töötavad minimaalse ruumi ja varustusega, tuleb mõista ja toetada nende olulisust laste elu normaliseerimisel. Tuleks võtta kõik meetmed, et pakkuda algkoolieas lapspagulastele vähemalt mingit laadi formaalset või mitteformaalset haridust.

- **Kvaliteet.** Lapspagulaste haridus peaks olema sama kvaliteetne nagu samas vanuses kodanikel. Kui päritoluriigi haridus on kvaliteetsem ja pagulastel võib olla võimalik vabatahtlikult tagasi pöörduda, tuleks järgida neid kõrgemaid nõudeid. Et vältida kohaliku kogukonna halvaks panu pagulaste erikohtlemise pärast, tuleb tagada, et ka kohalikud sellest kõrgemast nõudest kasu saaks. Ärge süvendage ebavõrdseid haridusnõudeid. Kõrgema taseme hariduses tuleb pagulasi kohelda võimalikult soodsalt ja mitte halvemini kui teisi välismaalasi.

- **Õppekava.** Kui on mõjuv põhjus arvata, et pagulastel tekib võimalus vabatahtlikult tagasi pöörduda, peaks pagulaste koolides järgima päritoluriigi õppekava, et taaskohanemist hõlbustada. UNHCR peaks olema abiks päritoluriigist õpikute saamisel, neid uuesti trükkima või sobivaks kohandama, kui pagulastel on arvestatav vastuväide mõnele õppekava osale.

- **Asjakohasus.** Kontrollige, et pakutav haridus oleks kooskõlas lapspagulaste vajaduste ja olukorraga. See peaks toetama isiklikku ja kultuuriidentiteeti, edendama psühhosotsiaalset stabiilsust ning lapse, pere ja kogukonna arengut. Haridust peaks pakkuma laste emakeeles, vähemalt alguses, ja see peaks peegeldama nende kultuuri, samas aidates kaasa varjupaigariigi

mõistmisele, ning toetama sobival moel pagulase võimalusi sellesse riiki sisse sulanduda. Haridus peaks andma praktilisi teadmisi ja oskusi, mis on olulised nende endi kogukonna majandusel.

- **Rahuharidus.** Rahuharidusprogrammides käsitletud mitmesugused konfliktilahendamise meetodid võivad olla olulised lastele, kes on langenud konfliktide ohvriks. Sellist haridust on edendanud UNICEF, kust kohalikud bürood võivad saada vajalikku teavet.

- **Keel.** Pöörake hoolega tähelepanu õppekeelele. Kuna lapsed õpivad paremini ja kiiremini oma emakeeles, soovitab UNHCR tungivalt kasutada seda esmase õppekeelena, eriti esimestes klassides. Kui teise keele õppimine on põhjendatud kohaliku kultuuri integreerumise või ümberasumise väljavaadete tõttu, tuleb see esmalt sisse tuua õppeainena ja vähehaaval arendada õppekeeleks. Julgustage pagulasi oma keelt koolivälistes tegevustes kasutama.

Mitteformaalne haridus. See hariduse omandamise meetod hõlmab kursusi ja muid tegevusi, milles osalejad saavad teadmisi ja oskusi, aga mille omandamine ei lõppe üldtunnustatud diplomi või tunnistuse saamisega. Pagulaskogukonda tuleks julgustada kaasa lööma mitteformaalse hariduse kavandamises ja pakkumises, asjatundjad pagulaste endi hulgast võivad teatud praktiliste oskuste ja pärimuskultuuri õpetamist kõige paremini osata.

- **Keel ja kultuur.** Oluline on nii formaalse kui ka mitteformaalse hariduse osana õpetada pagulaste endi keelt ja kultuuri. Lapspagulased ja noorukid vajavad juhendamist ka varjupaigariigi sotsiaalsete ja kultuuriväärtuste ning -normide mõistmisel ja nendega kohanemisel. Sellise õpetuse teemade valikul on määrava tähtsusega tagasipöördumise, paigalejäämise või kolmandasse riiki ümberasumise väljavaated (vt 11. peatükki).

- **Kutse-/oskusõpe.** Kutseoskuste omandamine on eriti oluline pagulusolukorras, kui võimalus vanematelt igapäevaste tegevuste käigus traditsioonilisi oskusi omandada on piiratud. Kui näiteks piirkonna põhiline sissetulekuallikas on põllumajandus, peaks võimaluse korral püüdma õppeainena pakkuda põllumajandust, et innustada pagulasi end ise ülal pidama.

- **Praktikaprogrammid.** Tihti on need kõige efektiivsem viis praktiliste käsitööoskuste omandamiseks. Kaaluge edukatele praktikantidele lihtsate tööriistakomplektide pakkumist. Neid tööriistakomplekte saab alguses kasutada koolituse käigus ja siis anda praktikantidele, kes on programmi edukalt lõpetanud. Kutseõpe tuleb siduda tuleviku töövõimalustega või peaks see vähemalt andma võimaluse toetada pere ülalpidamist.

Kuna juurdepääs põhiharidusele ja alghariduse vanemale astmele on paljudele

pagulastele piiratud, on kutse- ja oskusõpe tihti ainus noortele suunatud haridusteenus. Lisaks sellele, et õpe aitab noormehel või neiu tulevikus elatist teenida, on see oluline, et noorte igapäevasel tegevusel oleks tähendus ja eesmärk. Kui noored ei ole koolis käinud, hinnake neile kirjaoskuse õpetamise vajadust.

- **Eelkool/lasteaed.** Selliseid tegevusi peaks pakkuma pagulaste endi algatusel ja jõupingutuse tulemusena. Eelkool ja lasteaed võivad eriti olulised olla haavatavatest peredest pärit lastele, kelle vanemad vajavad tuge.

- **Muud hariduslikud tegevused.** Huvitegevusi, näiteks pärimusmuusika, -tantsude ja muude kunstide õpet (vt 3. peatükki kultuuri olulisusest) ja sporditegevusi peaks korraldama pagulaskogukonna asjatundjad ise või tihedas koostöös nendega.

- **Terviseharidus.** Toetada tuleb põhiliste hügieeninõuete ja tervisealase hariduse andmist, kaasates eelistatavalt lapspagulasi tervisealaste oskuste edasiandmisel teistele lastele ja oma peredele (vt 5. peatükki).

Kavandamine. Pakkuge tuge, et lapspagulaste haridust kavandaksid kvalifitseeritud asjatundjad koostöös pagulastest haridustöötajate, vanemate ja võõrustajariigi esindajatega. Hariduse kavandamist tuleb alustada pagulaste sissevoolu algstaadiumis ning see peab olema jätkuv protsess.

- **Kogukonnaosalus.** Kaasake lapspagulaste vanemad ja kogukonna juhid aktiivselt haridusteenuste pakkumise kavandamisse ja rakendamisse.

- **Tegevuskava.** Haridusabi kava väljatöötamise põhielemendid on haridusvajaduste selgitamine, riiklikust ja rahvusvahelisest õigusest tuleneva haridusõiguse edendamine, pagulaskogukonnas ning kohalikes ja riiklikes võimuorganites kättesaadavate inim- ja muude ressursside tuvastamine, selgete eesmärkide ja kindlate prioriteetide seadmine ning üldise rakendamise- ja jälgimiskava arendamine.

- **Oskusteave.** Küsige vahendite ja kogemuste liitmiseks tehnilist abi võõrustajariigi haridusteenuse pakkujalt, PTSSilt peakontoris, piirkondlikest UNESCO ja UNICEFi büroodest ning võimalikelt rakenduspartneritelt. Tagasipöördumise korral on oluline võtta ühendust, julgustada ja võimestada päritoluriigis pikemalt töötavaid püsivamaid struktuure ja asutusi. Jagage päritoluriigi kolleegide ja võimuorganitega teavet, tagamaks et haridustegevused jätkuvad pärast vahetut naasmisperioodi. Vt ka 11. peatükki tagasipöördumise kohta.

- **Pagulastest õpetajad.** Kui pagulastest kvalifitseeritud õpetajate diplomit ei tunnustata kohalikes koolides, kus lapspagulased õpivad, edendage nende palkamist abiõpetajateks.

Samuti tuleks neid aktiivselt kaasata õppekava koostamisse. Kultuurilise identiteedi ja keele säilimiseks julgustage täiskasvanud pagulasi algatama või juhendama kooliväliseid tegevusi.

Kui lapspagulastele hariduse pakkumiseks on asutatud eraldi haridusasutused, tuleks administratiivsed, õpetajate ja tugiteenuste tökohad täita pagulastega, välja arvatud juhul, kui pagulastest õpetajaid ei ole piisavalt. Õpetajakoolitus peaks algusest peale olema hariduskava oluline osa. Tagage, et naissoost pagulasi julgustatakse nendel koolitustel osalema.

- **Vanematekogud.** Lapspagulaste vanemaid tuleks juba hädaolukorra algusest julgustada pagulastest õpetajatega koostööd tegema, et korraldada isetekkelisi koole ning pakkuda neile võimalust koolielust aktiivselt osa võtta ka pärast selle asutamist.

Järelevalve. Jälgige laste juurdepääsu haridusele, tulemusi ja haridusteenuste toimimist.

- **Järelevalve näitajad.** Kaaluge järgmiste näitajate jälgimist: sisseastumise, kohalkäimise ja lõpetamise näitajad vanuse ja soo alusel; juurdepääs haridusvõimalustele; õpilaste ja õpetajate arvu suhe; õpikute ja muude haridusmaterjalide kättesaadavus; koolitatud ja koolitamata õpetajate, pagulastest õpetajate ja õpetajakoolitust läbivate pagulaste arv; tulemuste tase; väljakukkujate arv soo, klassi ja haridusliigi alusel; klassi kordajate arv; kui palju (arv ja protsent) iga haridustaseme viimases klassis käivaid lapspagulasi saab lõputunnistuse, astub kõrgema astme haridust omandama ja leiab töö.

Tunnistused. Formaalse riikliku akadeemilise või kutsehariduse omandamise lõpus tagage, et lapspagulased saavad lõpetamise kohta ametliku tunnistuse.

Kui pagulastele on loodud eraldi haridusasutused, tuleb tagada, et õpilaste tulemused dokumenteeritakse ning et lõpetajad saavad tunnistuse, mis kinnitab haridusprogrammi edukat lõpetamist ja milles kirjeldatakse kursuse sisu.

- **Naasvad pagulased.** Tehke koostööd päritoluriigi ametnikega, et laste varjupaigariigi akadeemilisi tulemusi tunnustataks. Vt ka 11. peatükki.

UNHCRi hariduslik abi. UNHCRi abi pagulastele hariduse pakkumisel võib hõlmata koolide ehitamist ja haldamist; varustust, materjale ja vahendeid; õpetajakoolitust; õppekava ja koolitusmaterjalide koostamist; õppemaksu, transpordi ja koolivormi (võib olla oluline, sest lapsel võib muid riideid mitte olla) ja õpetajate töö eest tasumist; käelise ja kehalise kasvatusetegevuste tuge. Stipendiumite pakkumise tingimused on sätestatud pagulastele haridusliku toe pakkumise suunistes (*Guidelines for Educational Assistance to Refugees*), mis on kättesaadavad PTSSis.

Kontrollnimekiri

Võimalused haridus omandada

- Millised on lapspagulaste võimalused alg-, põhi- ja mitteformaalset haridust omandada?
- Milline on kättesaadavate haridusvõimaluste kvaliteet ja milliste meetmetega saaks seda parandada?
- Kas kättesaadav haridus on pagulase kogemustele ja vajadustele mõeldes asjakohane?
- Kas haridust antakse lastele, eriti väikelastele, nende emakeeles?

Laste tähelepanekud

- Mida on lapsed öelnud kättesaadavate haridusvõimaluste (või nende puudumise) kohta?

Kooli sisseastumine

- Kui suur osa lapspagulasi käib koolis (vanuse ja soo alusel)?
- Miks ülejäänud lapsed koolis ei käi või ei osale?
- Mida saaks teha, et suurendada koolis käivate lapspagulaste arvu?

Kogukonnaosalus

- Kas vanemad ja pagulaskogukonna liikmed on aktiivselt haridusprogrammidesse kaasatud?

Kavandamine ja hindamine

- Kas lapspagulaste hariduse kohta on koostatud hariduskava?
- Kas hariduslikke vajadusi ja võimalusi on hinnanud tehniliselt asjatundlikud haridusspetsialistid ning kas on koostatud hariduskava?
- Kas lapspagulaste hariduse toimimise järelevalveks on sätestatud hariduse hindamise süsteem?

Tunnistused

- Kas lapspagulastele antakse tunnistused, mis tõendavad nende akadeemilisi tulemusi?

Lisalugemist

UNHCR. 1992.

Guidelines for Educational Assistance to Refugees.

Genf: UNHCR

UNHCR. 1988.

Organizing Primary Education for Refugee Children in Emergency Situations. Guidelines for Field managers.

Genf: UNHCR, PTSS.

UNICEF. 1992.
Strategies to Promote Girl's Education.
New York: UNICEF.

10. peatükk. Saatjata alaealised lapsed

Lapse õiguste konventsioonis kehtestatud nõuded

Igal lapsel on „õigus tunda oma vanemaid ja olla nende poolt hooldatud“ (art 7).

Osalisriigid peavad „lapse või tema vanemate poolt perekonna taasühinemise eesmärgil esitatud avalduse osalisriiki sissesõiduks või sealt väljasõiduks lahendama positiivselt, humaanselt ja kiiresti“ (art 10.1).

Saatjata alaealisele alternatiivse hoolitsuse lahenduste loomisel „peab pöörama vajalikku tähelepanu soovitavale lapse üleskasvatamise järjepidevusele ja lapse etnilisele, usulisele, kultuurilisele ja keelelisele päritolule“ (art 20.3).

Osalisriigid peavad lapspagulase kaitsmisel ja abistamisel tegema koostööd ÜROga „leidmaks tema vanemaid või teisi perekonnaliikmeid, et saada lapse perekonnaga taasühinemiseks vajalikke andmeid“ (art 22.2).

Definitsioon. Saatjata lapsed on lapsed, kes on eraldatud oma mõlemast vanemast ning kelle eest ei hoolitse täiskasvanu, kes seaduse või tava kohaselt peaks tema eest vastutama.

Termini „orb“ asemel tuleks kasutada väljendeid „saatjata alaealine“ või „saatjata laps“. Laps on orb ainult siis, kui tema mõlemad vanemad on surnud. See seisund tuleb alati hoolikalt kinnitada ning seda ei tohi eeldada. Laste „orbudeks“ sildistamine annab hoogu lapsendamisele selle asemel, et keskenduda pere otsimisele, asendusperede leidmisele ja kogukonna toe tugevdamisele.

Miks on see oluline? See on vajalik, et teada, millistel lastel ei ole saatjat, kuna lastel, kelle pere nende eest hoolt ei kannab, on suur oht jääda ilma piisavast kaitsesest ja hoolest. Ehkki saatjata alaealiste eest hoolitsevad harilikult teised pagulased, näitab kogemus, et nende füüsilisi ja arengulisi vajadusi ei suudeta alati täita. Saatjata alaealised tuleb tingimata võimalikult kiiresti tuvastada, sest 1) neid lapsi tuleb jälgida, kindlustamaks et nende vajadused on täidetud ning 2) viivitamata tuleb alustada vanemate ja teiste sugulaste otsimist.

- **Põhjused.** Lahkuminekute eri põhjustel ning pere võimalikul taasühinemisel ja pikaajalistel lahendustel on laste eest hoolitsemisele erinev mõju. Lapsed võivad olla oma perest eksituse tõttu eraldatud, nad võivad olla röövitud või orvuks jäänud. Nad võivad olla pere juurest ära jooksnud või elada iseseisvat elu vanemate nõusolekul. Mõned võivad olla

tänavale jäänud. Vanemad võivad olla lapse varjupaigariiki saatnud ja ise päritoluriiki jäänud, mõned lapsed varjupaigariiki jätnud ja ise koju naasnud või mujale ümber asunud. Konfliktiolukordades võivad lapsed olla vanematest lahutatud sõjaväkke värbamise või vanemate vangistuse tõttu. Ka humanitaarabitöötajad on lapsi perest eraldanud.

I Tegevuskava

Saatjata lastele teenuste pakkumist tuleb alustada ennetustöö ja tuvastamise kavandamisest.

Ennetustöö. Ennetage laste perest eraldamist, tuvastades tegelikud ja võimalikud lahutamise põhjused, ja sekkuge. Näiteks võib aidata laste hülgamist vältida üksikvanemate või puudega laste peredele erihoole pakkumine. Samuti tuleb kindlasti tuvastada, kas laps on päriselt saatjata. Organiseeritud evakuatsiooni käigus peaks iga last saatma vähemalt üks lapsevanem. Samuti tuleb hoolega jälgida, et vanemad oma last tahtlikult ei hülgaks, et saatjata lastele mõeldud eriteenustest kasu lõigata. Saatjata lastele pakutav toit ja muu materiaalabi peab olema sarnane laiemal pagulaskogukonnaga.

- **Ettevalmistused.** Eeldage, et pagulusolukorras on saatjata lapsi. Paljudel juhtudel on 2–5% pagulaskogukonnast saatjata lapsed. Paljudes pagulusolukordades on seega vaja kehtestada erikord saatjata laste tuvastamiseks ja järelevalveks.

- **Määrake vastutav asutus.** Eriolukorra võimalikult varases etapis tuleb määrata saatjata laste viivitamatu ja pikemaajalise hoole eest vastutama laste hoolekandes pädev asutus. Kohalikud bürood peavad tagama, et määratud asutuses järgitakse suuniseid. Kui saatjata lapsi on palju, soovitatakse UNHCRi hädaolukordade käsiraamatus (*UNHCR Handbook for Emergencies*) asutada saatjata laste jaoks eriüksus ning küsida abi asjakohaselt riigiasutuselt, UNICEFilt ja pädevatelt mittetulundusühingutelt.

Tuvastamine. Tuvastamise etapis on kolm sammu ning esmalt tuleks tegeleda eestkoste küsimusega.

- **Otsimine.** Saatjata lapsi tuleb otsida. Neid leiab tihti haiglatest ja kliinikutest, toidujagamiskeskustest, lastekodudest, teiste perede juurest ja tänavalt. Mõnikord on nad üksi. Otsingud tuleb korraldada nii, et need ei häiriks toimivat hoolekandekorraldust. Kaasake vanematest eraldatud laste tuvastamisse pagulaskogukonna liikmed. Registreerimisel tuleks peredelt küsida, kas nad kannavad lisaks enda lastele ka teiste laste eest hoolt, on oma lastest eraldatud, teavad kadunud lastega peresid või tunnevad lapsi, kes on oma vanematest eraldatud.

- **Registreerimine.** Kohalikud bürood peaksid pidama tuvastatud saatjata laste kohta registrit, mis sisaldaks vähemalt nende nime ja asukohta. Pagulaste registreerimise käigus

tuleks saatjata lapsed registreerida eraldi, kuid viitega perele, kellega koos nad viibivad. Eriti oluline on registreerida imikud ja väikelapsed enne, kui nende päritolu tundvad inimesed laiali hajuvad, sest need lapsed ei suuda teile tihti otsimiseks enda kohta piisavalt teavet anda.

- **Dokumenteerimine.** Lisaks registreerimisele tuleb iga saatjata lapse andmed põhjalikumalt dokumenteerida, et luua lapse kohta isiklik toimik, tuvastada tema vajadused ja alustada pere otsimist. UNHCRi suunised saatjata alaealiste intervjuerimise ja sotsiaalandmete kogumise kohta (*Guidelines for Interviewing Unaccompanied Minors and Preparing Social Histories*) aitavad teil lapselt vajalikku teavet saada ning selles dokumendis on ka sotsiaalandmete näidisvorm. Pidage meeles, et saatjata lapsele tuleb anda isikut tõendav dokument. Vt ka 8. peatükki kodakondsusetuse riski kohta.

- **Eestkoste.** Juriidiline vastutus saatjata lapspagulaste eest on varjupaigariigi valitsusel. Saatjata lapsel peaks olema seaduslik eestkostja mis tahes kohtumenetluses osaledes ning teda võib vaja olla ka lapse huvide kaitseks või muudes olukordades lapse eest otsuste tegemisel. Vt ka 8. peatükki.

II Hoolekandekorraldus

Eesmärgid. Esiteks tuleb kindlaks teha, et igal saatjata lapsel oleks pidevalt armastav ja hoolitsev hooldaja, kes vastaks lapse arengulistele vajadustele. Teiseks, paigutades lapsi uude peresse kontrollige, kas seal järgitakse traditsioonilisi laste kasvatamise tavasid (LÕK art 20.3).

- **Õed-vennad.** Hoidke õdesid-vendi ja teisi tugevalt seotud lapsi koos.

- **Laste arvamus.** Laste arvamusi nende paigutamise ja hoole kohta tuleb arvesse võtta ja neile piisavalt kaalu anda (LÕK art 12).

Lapsed, kes elavad võõras peres. Kui saatjata laps elab koos kellegagi, kes ei ole tema sugulane, tuleb seda suhet austada, kui lapse vajadused on täidetud. Selline hoolekandekorraldus on paljudes kultuurides tavapärane.

Nagu kõik saatjata lapsed, tuleb tuvastada ja dokumenteerida ka need, kes elavad võõras peres, ning hinnata ja jälgida nende hoolekandekorralduse kvaliteeti. Seda tuleb teha hoolikalt, et mitte rikkuda hooldussuhet või panna hoolitsevat peret selliseid lapsi hülgama või peitma. Kui vanemate asukoht ei ole teada, tuleb püüda neid leida ja sellega pere taasühinemisele kaasa aidata.

- **Sekkumine.** Kui kahtlustatakse, et laps on kuritarvitatud, hooletusse jäetud või ekspluateeritud, tuleb olukorda uurida. Võib-olla on vaja laps paigutada uude perre. (LÕK art 19 ja 20.) Kui näiteks lapsi kasutatakse kodus teenijatena, võivad ohus olla nende arengulised

vajadused ja vajadus kiindumuse järele.

- **Perre paigutamine.** Hooleta jäänud saatjata lastele tuleks eelistatavalt leida asenduspere lapse enda kogukonnast. On ülioluline, et imikutele leitaks amm. Hoolekanne tuleks korraldada võimalikult kiiresti, et laste füüsilised ja arengulised vajadused saaks täidetud, sest teadmatuses elamine kahjustab lapsi. Hoolekandekorralduses tuleb arvestada võimalusega, et pere võib taasühineda. Eeldades, et inimesed soovivad vabatahtlikult päritoluriiki tagasi pöörduda, leidke laste keelelise ja kultuurilise järjepidevuse tagamiseks kodud inimeste juures, kes on pärit nendega samast piirkonnast ja kavatsevad samasse piirkonda naasta. (LÕK art 20.3.)

- **Kollektiivne hoolekanne.** Kui lapsi ei ole võimalik peredesse paigutada, saab korraldada, et laste eest hoolitseks väike rühm kogukonna sees. Tavaliselt peaks see olema vaid ajutine lahendus, eriti väikeste laste korral. Suuremad lapsed ja noored võivad eelistada iseseisvat elu nende kultuurist pärit täiskasvanutelt toel ja järelevalve all, mõnes olukorras võivad noored võtta vastutuse oma nooremate õdede-vendade eest. Hoolekandeesutusse, näiteks lastekodusse paigutamist tuleks vältida, sest üldiselt ei suudeta seal tagada laste vaimsete vajaduste arengut ega nende sotsiaalset ja kultuurilist lõimumist ühiskonda. Lastekodude loomist tuleks vältida.

- **Lõimumine.** Saatjata lapsed peaks käima samades koolides ning kasutama samu tervishoiu- ja muid teenuseid nagu teised sama vanad pagulased, neid ei tohiks eriprogrammidega isoleerida.

- **Tervisekontroll.** Tervist ja toitumist tuleb kontrollida võimalikult vara ning kontrolli perioodiliselt korrata.

III Perekonna otsimine

Vanemate ja teiste sugulaste otsimine on ülioluline. Alustage otsimist nii vara kui võimalik. Lisaks pere võimalikule taasühinemisele võib lapsele olla väga oluline teadmine, et keegi otsib tema vanemaid. Otsingute edukus sõltub lapse ajaloo üksikasjalikust dokumenteerimisest ning tihti ka tihedast piiriülesest koostööst. Koordineerige otsingud Rahvusvahelise Punase Risti Komiteega, näiteks edastage neile registreerimis- või otsingutaotluse koopia. See võib suurendada võimalusi tuvastada sugulaste asukoht ning aidata vältida topeltotsinguid.

- **Otsimismeetodid.** Otsimistegevus peab olema aktiivne. Efektiivseks on osutunud näiteks järgmised otsimismeetodid: piltide postitamine teadetetahvlitele; kogukonnakoosolekud, kuhu kaasatakse lähedalasuvate laagrite kogukondi; raadio, televisiooni ja ajalehtede kasutamine; laste piltidega otsinguraamatute või -ajalehtede koostamine ja nende

süsteemselt levitamine; lapsed kaotanud vanemate intervjuerimine; laste viimine kohtadesse, mida nad on kirjeldanud.

Vanemaid tuleb otsida ka siis, kui saatjata laps ütleb, et nad on surnud. Kogemus on näidanud, et tihti on vähemalt üks vanematest elus. Samuti on võimalik üles leida muud pereliikmed või -tuttavad, kes saaks lapse eest hoolitseda.

- **Konfidentsiaalsus ja isikukaitse.** Hoolitseda tuleb selle eest, et lapspagulaste andmete kogumine ja levitamine ei sea ohtu neid või nende peret.

- **Väited.** Kontrollige hoolikalt nende täiskasvanute väiteid, kes nõuavad pere taasühinemist. Vahel tuleb ette ekslikke ja petlikke väiteid.

- **Pere taasühinemine.** Perede taasühinemise ja -lõimumise käigus võib vaja olla sotsiaaltöötajate tuge. Eralduse ajast ja põhjustest sõltub, kas on vaja isiklikku hoolt või vahel ka materiaalselt tuge. Kui pere on pikalt lahus olnud ja laps on lõimunud uude perekonda või kui vanemad on last väärkohelnud, peab lapse hoolekandetöötaja hoolikalt hindama, kas pere taasühinemine on lapse huvides.

- **Perekonna sõnumid.** Mõnikord asuvad pereliikmed päritoluriigis või mujal ja perel ei ole võimalik kiiresti taasühineda. Sellisel juhul on oluline, et saatjata lapsel aidatakse säilitada suhtlus perega. Mõnes olukorras võib Punasel Ristil olla võimalik sellisele suhtlusele kaasa aidata. Perekonna sõnumite edastamise teenus on ametlik osa Rahvusvahelise Punase Risti Komitee ja Punase Poolkuu Ühingu otsinguvõrgustikust.

IV Pikaajalised lahendused

Lapse huvid. Pikaajalised lahendused peavad põhinema iga üksiku lapse huvidel. Esimene lahendus peaks olema pere taasühinemine. Kui ühinemine ei ole lapse huvides või mõistliku aja jooksul võimalik, tuleb otsida muid lahendusi keskmiseks ja pikaks ajaks, näiteks kasupered, eestkosted, lapsendamine jne. (Püsivaid lahendusi, näiteks tagasipöördumist, kohalikku keskkonda sulandumist ja ümberasumist käsitletakse 11. peatükis.) Pere taasühinemise ja tagasipöördumise võimalus peaks olema avatud võimalikult kaua, sest eraldatud pered ei lõpeta kunagi otsimist ega anna alla.

Teabe jagamine. Lapsi tuleb hoida kursis iga nende jaoks kavandatava sammuga. Kuna saatjata lapsel ei ole pereliiget, kes teda teavitaks või asjade tavalist käiku, olukorda ja tuleviku võimalusi selgitaks, on eriti oluline laps protsessi kaasata ja teda sellega kursis hoida.

Lapse arvamus. (Vt 11. peatükki.)

Elamine kasuperega. (Vt 11. peatükki.)

Lapsendamine. Enamik saatjata lapsi ei ole orvud ja seega on nad vaja perega uuesti kokku viia, mitte lapsendada. Nagu on täheldatud täitevkomitee järelduses nr 24 (XXXII) perede taasühinemise kohta, tähendab lapsendamine, et sidemed bioloogilise perekonnaga katkestatakse.

UNHCR lähtub põhimõttest, et hädaolukorras lapsi ei saa lapsendada. Iga ülemvoliniku kaitse alla kuuluva saatjata lapse lapsendamise korral tuleb kindlaks teha, et see on lapse huvides ning lapsendamine on kooskõlas kehtivate riiklike ja rahvusvaheliste õigusnormidega.

Seda ei tuleks teha, kui

- a) lapse huvidega arvestades on mõistlikult lootust pere leida ja taasühendada;
- b) ei ole möödunud mõistlik aeg (tavaliselt vähemalt kaks aastat), mille jooksul tehakse kõik võimalik, et leida vanemaid või muid elavaid sugulasi;
- c) see oleks vastu lapse või vanema selgesõnalisele soovile;
- d) lähemas tulevikus tundub võimalik ohutult ja väärilt tagasi pöörduda ning võimalused lapse päritoluriigis vastaksid tema psühhosotsiaalsetele ja kultuurilistele vajadustele paremini kui lapsendamine varjupaigariigis või kolmandas riigis.

- **Kasupere.** Kuni vanemaid otsitakse, tuleks laps anda perele, kes ideaalses olukorras oleks nõus lapse lapsendama, juhul kui vanemad on surnud, ja ta tagasi vanematele loovutama, kui nad leitakse. Eespool punktis b nimetatud kahe aasta reegel ei tähenda, et last ei võiks anda perekonna hoole alla. Kaks aastat on väikese lapse jaoks suur osa lapsepõlvest ning asjakohast hoolt ei tohi edasi lükata.

Otsimistegevuse tähtaeg tuleb valida iga olukorra jaoks eraldi, kaks aastat on tavapärane miinimumaeg, pärast mida võib lapsendamiseks loa anda. Nõutavat aega võib pikendada, kui see on asjakohane varjupaiga- ja päritoluriigi olude tõttu ning lähtudes lapse olukorrast. Seda võib ka vähendada, kui asjaoludest on selge, et otsingud ei lõppe edukalt ning kui lapse huvide kaitsmiseks on vaja ta varem lapsendada.

- **Alternatiivide väljatöötamine.** Enne kaalumist, kas lapse võiks lapsendada mitesugulased või pagulaskogukonda mittekuuluv pere, tuleb teha pingutusi, et paigutada laps sugulaste või pagulaskogukonda kuuluva pere juurde. Kuna laiendatud perekonna ühtsus ja lapse identiteedi püsijäämine on tavaliselt lapse huvides, tuleks neid võimalusi aktiivselt uurida. (LÕK art 5, 7.1 ja 20.3.) Kui tagasipöördumine on võimalik, tuleb püüda laps asustada päritoluriiki.

Lapsendamist peresse teises riigis, riikidevahelist lapsendamist, võib kaaluda ainult siis,

kui lapse eest ei ole võimalik vajalikul määral hoolitseda lapspagulase elukohariigis, nagu on öeldud LÕKis (art 21 b).

Põhiargument lapse peresse paigutamisel ja lapsendamisel peaks olema lapse huvi. Lapsendamist ei tohi kaaluda enne, kui on kindlaks tehtud, et laps on juriidiliselt lapsendamiseks vaba. Tavaliselt tähendab see, et vanemad ei ole elus või on lapsendamiseга nõustunud.

- ***Teadlik nõusolek.*** Lapspagulase lapsendamisel võib vaja olla erinõustamist ja materiaalselt abi. Kui pagulasvanematel, hooldajatel või sugulastel endil on olnud traumeerivaid kogemusi, nende põhivajadused ei ole täidetud ning nad on tuleviku suhtes ebakindlad, võivad nad leida, et ainus võimalus lapse heaolu tagada, on ta anda lapsendamiseks. LÕKi artikli 22 lõikega 1 ette nähtud nõustamine ja humanitaarabi on sellises olukorras vajalik, tagamaks et vanemad või hooldajad oleks lapsendamiseга nõustudes oma otsuses päriselt vabad. Kui pagulasest vanem otsustab vabatahtlikult lapsest loobuda, on oluline kontrollida, et vanem mõistab täielikult selle otsuse õiguslikke tagajärgi, ning vajaduse korral tagada, et teine vanem ja muud asjassepuutuvad isikud teavad lapsendamisest ja on andnud oma nõusoleku.

- ***Kaitsemeetmed.*** Kui lõpuks otsustatakse, et lapsendamine on lapspagulase huvides, kehtivad nendele lastele LÕKi artiklites 20 ja 21 ette nähtud riiklikud ja rahvusvahelised kaitsemeetmed. Protsess peab toimuma kooskõlas peaassamblee resolutsiooniga A/RES/41/85 laste kaitseks ja heaoluks rakendatavate sotsiaalsete ja õiguslike põhimõtete kohta, eritähelpanuga riiklikule ja riikidevahelisele lapsendamisele ja kasuperedele, mille koopiad on saadaval peakontoris. Oluline on ka 29. mail 1993 rahvusvahelisel Haagi konverentsil vastu võetud riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon, kui varjupaigariigi ja lapsendamisriigi (kui need erinevad) valitsused on sellega ühinenud.

Dokumendid. Saatjata lapse toimiku koopia peab alati olema koos temaga. Kohalikud bürood peavad dokumente püsivalt säilitama, sest endised pagulased peavad hiljem tihti oma päritolu kohta teavet koguma.

Tagasilükatud varjupaigataotleja naasmine. Kui saatjata alaealisest varjupaigataotleja taotlus lükatakse pärast nõuetekohast menetlust tagasi, talle ei anta pagulasseisundit või ei lubata varjupaigariiki jääda muul mõjuval põhjusel, võib tekkida küsimus tema naasmise kohta päritoluriiki. Ehkki sellist naasmist peetakse üldiselt riikide omavaheliseks asjaks, võivad probleemiks osutuda lüngad päritoluriiki naasva saatjata alaealisele kaitse ja hoole pakkumises, kui selleks ei ole enne valmistatud. Saatjata alaealise huvides on, et laps ei pöörduks tagasi

enne, kui

- a) päritoluriigis on leitud vanem, kes saab lapse eest hoolitseda, ning vanemat on tagasipöördumise üksikasjadest teavitatud; või
- b) sugulane, muu täiskasvanud hooldaja, valitsus- või lastekaitseasutus on nõustunud ja võimeline lapsele kohe pärast saabumist kaitset ja hoolt pakkuma.

- **Naasmisjärgne järelevalve.** Õiguspäraselt tagasilükatud taotluse tõttu päritoluriiki naasnud saatjata alaealise hilisem kontroll on päritoluriigi kohustus. Mõnedel juhtudel saab naasmisjärgset järelevalvet korraldada UNHCRi päritoluriigi üldise tingimuste kontrolli käigus.

Tehke koostööd Rahvusvahelise Rändeorganisatsiooni ning muude päritoluriigis asuvate mittetulundusühingutega, et välja töötada naasmisjärgse kaitse ja hoole korraldus.

Kestlikud lahendused saatjata lastele. Vt järgmist peatükki.

Kontrollnimekiri

Teenused

- Kui palju on saatjata lapsi?
- Kas saatjata laste tuvastamiseks, dokumenteerimiseks ja abistamiseks on korraldatud teenused?
- Kas perede lahkuminekü põhjused on tuvastatud ning perekondade ühtsuse kaitseks on võetud vastumeetmed?

Õiguslikud probleemid

- Kas on korraldatud saatjata lastele õigusliku esindaja või sellega võrdväärse teenuse pakkumine?
- Kas saatjata laste pagulasseisundi tuvastamisel järgitakse neile kehtivaid erikordi?

Lastekaitseteenused

- Kas laste peredesse paigutamise teenused on piisavad, et hinnata hoolekandevajadusi ja lihtsustada sobiva koha leidmist?
- Kas saatjata laste jaoks loodud hoolekande- ja peredesse paigutamise teenused vastavad laste vajadustele?

Otsimine

- Kas rakendatav perede otsimise programm on tõhus ja tulemuslik?

Perede taasühinemine

- Kas perede nõudeid laste järele hinnatakse hoolikalt?

- Kas perede taasühinemiseks ja laste heaoluks on olemas sobivad sotsiaalabiteenused?

Laste osalus

- Kas saatjata lastel on võimalik osaleda neid mõjutavate otsuste tegemises ja programmides?

Dokumenteerimine

- Kas saatjata laste dokumendid on täielikud, kaitstud ja hoiul?

Lisalugemist

UNHCR.

Guidelines on Interviewing Unaccompanied Refugee Children and Adolescents and Preparing Social Histories.

Genf: UNHCR, PTSS.

UNHCR. 1982.

Handbook for Emergencies.

Genf: UNHCR.

UNHCR. 1994.

Report on the Protection of Children with Respect to Inter Country Adoption.

Genf, rahvusvahelise kaitse talitus, UNHCR.

McCallin, Margaret. 1992.

Living in Detention: A Review of the Psychosocial Well-being of Vietnamese Children in the Hong Kong Detention Centres.

Genf: rahvusvaheline katoliku lastebüroo.

Laste õiguskeskus. 1992.

Europe: Children or Refugees? A Survey of West European Policies on Unaccompanied Refugee Children.

London: laste õiguskeskus.

Ressler, Everett M., Neil Boothby ja Daniel J. Steinbock. 1988.

Unaccompanied Children: Care and Protection in Wars, Natural Disasters and Refugee Movements.

New York: Oxfordi Ülikooli kirjastus.

UNICEF.

Assisting in Emergencies: A Resource Handbook for UNICEF Field Staff.

New York: UNICEF.

Williamson, Jan ja Audrey Moser. 1988.

Unaccompanied Children in Emergencies: A Field Guide for Their Care and Protection.

Genf: rahvusvahelise sotsiaalabi talitus.

Save the Children Fund/UK. 1994.

Good Practice Guide to Family Tracing.

London: SCF/UK

2. Teoreetiline raamistik

Andrew Chesterman ja Emma Wagner on pikemalt arutlenud, kas tõlkijatele on üldse tõlketeooriat vaja. Chesterman küsib, kas tõlkijatel peakski teooriast mingit kasu olema – ei oodata ju kirjanikelt, et nad oma järgmistes teostes võtaks arvesse kirjandusteadlaste analüüse kirjutamismeetoditest või -tehnikatest. Samas väidab ta, et ilukirjanduse autorite puhul on tegu ekstreemse näitega ja tõenäoliselt on tõlkimine ja tõlketeooria omavahel siiski veidi tihedamalt seotud. (Chesterman, Wagner 2002: 2) Ka magistritöö autor nõustub, et tõlketeoreetilised lähenemisviisid aitavad töö käigus oma mõtteid korrastada ja süstemaatiliselt tegutseda. Hästi tõlkida on võimalik ka teooriat teadvustamata, kuid see annab võimaluse tööd tõhusamaks ja teadlikumaks muuta ning aitab kaasa nii tõlke eesmärgi leidmisel kui ka tõlkevalikute tegemisel.

Magistritöö teoreetiline osa on jaotatud neljaks alapeatükiks. Esmalt kirjeldatakse lühidalt lähteteksti, selle sisu ja eesmärgi. Järgmises alapeatükis käsitletakse tõlketöö teoreetilisi lähtepunkte ja analüüsitakse, kuidas tõlgitav tekst nendega seostub. Kolmandas alapeatükis kirjeldatakse tõlkestrateegiat ja -meetodeid, mida kasutatakse tõlkimisprotsessis. Viimases alapeatükis käsitletakse selge keele põhimõtteid ja kantseliidi ilminguid.

2.1. Lähtetekst

Töö lähtetekst on Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Pagulaste Ülemvoliniku Ameti (UNHCR) väljaanne lapsed pagulastele kaitse ja hoole pakkumise põhimõtete ja suuniste kohta („*Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*“). Ehkki väljaanne ilmus esimest korda juba aastal 1988, viidi see 1994. aasta versioonis vastavusse 1993. aasta oktoobris vastu võetud ÜRO lapse õiguste konventsiooniga (UNHCR 2001: 5). Viimane trükk anti välja 2001. aastal, kuid tõenäoliselt hakati pärast seda järjest enam kasutama elektroonilist versiooni ja trükitud väljaande levitamine ei olnud enam tarvilik.

Väljaande eesmärk on anda suuniseid lapsed pagulastega seotud situatsioonide lahendamiseks. Samas toonitatakse kohe alguses, et tegu ei ole kasutusjuhendiga ja juhtnööre ei jagata, kuna inimestega töötades on iga olukord omamoodi. Pigem kirjeldatakse laste elu olulisi tugisambaid ja põhjendatakse, miks on nende kindlustamine vajalik, et ametnik saaks loetu alusel ise parima lähenemise välja valida. (UNHCR 2001: 12) Väljaanne on jaotatud 12 peatükiks, milles kirjeldatakse, kellele tekst on mõeldud ja kuidas seda kasutada, ning käsitletakse lapsed pagulaste kaitsega seotud õigusakte ja lapsed pagulaste eluks olulisi aspekte nagu

kultuuri säilitamist, tervist, haridust, psühholoogilist heaolu ja kestlike korralduste tähtsust.

Lisaks ingliskeelsele originaalile on väljaanne tõlgitud araabia, prantsuse, saksa, kreeka ja hispaania keelde (UNHCR 2001: 4). Need sihtkeeled on märgilise tähtsusega – Saksamaa, Prantsusmaa, Hispaania ja Kreeka olid nii 2019. kui ka 2020. aastal neli enim pagulasi vastu võtnud Euroopa Liidu riiki ning enim pagulasi võeti vastu Süüriast (Eurostat 2021), kus riigikeel on araabia keel (Eesti Entsüklopeedia 2013 *sub* Süüria). Huvitav on märkida ka seda, et väljaande sissejuhatuses annab UNHCR kõigile loa teksti taastada, tõlkida, kasutada ja kohalike vajaduste alusel muuta, kui viidatakse ametile. Samuti palutakse jagada tõlkeid ja muudetud versioone Genfi peakontoriga (UNHCR 2001: 4).

Selles magistritöös on valitud tõlkimiseks peatükid, milles käsitletakse laste õigusi, kultuuri, puute ennetamist ja ravi, laste õiguslikku positsiooni, haridust ja saatjata alaealiste laste küsimusi. Valiku aluseks oli soov anda väljaande sisust võimalikult mitmekülgne ülevaade ning autori isiklik huvi põhiõiguste ja -vabaduste ning laste sotsiaalse heaolu vastu.

2.2. Tõlketöö teoreetiline alus

Enne tõlkima hakkamist on tõlkija kõige laiem eesmärk teha endale selgeks, miks ja kellele on tõlge vajalik. Hans J. Vermeeri *skopos*-teooria kohaselt on lähtetekst alati seotud kindla olukorraga lähtekultuuris ning teksti sihtkeeles edasi andmiseks ei piisa lihtsalt sõnade ülekandmisest, vaid oluline on järgida tõlke eesmärki – *skopos*'t (Vermeer 2012: 222-223). Ehkki originaalteose ja tõlke eesmärk võivad olla samad, ei pruugi see sugugi nii olla. Vermeer esitab ühe ekstreemsema näitena (ja tegelikult ka *skopos*-teooria vastuargumendina) ilukirjandusliku teksti tõlget, mille eesmärk on olla kunst, millel otsest kommunikatiivset otstarvet ei ole. Samas ei välista see sihtteksti eesmärki, mis võib olla näiteks võimaldada seda teost nautida sihtkeelsetel lugejatel. (Vermeer 2012: 224) Tarbetekstide eesmärgi leidmist võib sellest vaatenurgast pidada veidi lihtsamaks, sest nagu nimigi ütleb, on neil enamasti juba lähtekeeles selge otstarve, millest sihtteksti *skopos*'e leidmisel eeskuju võtta.

Christiane Nord on oma funktsionaalse tõlketeeooria selgituses esitanud viis küsimust, millele tõlkija peaks *skopos*'e väljaselgitamiseks enne tõlkima asumist vastuse leidma. Nord arvab, et noortele tõlkijatele, kellel on kogemusi veel liialt vähe, et need ise välja mõelda, tuleks need vastused ette anda, et tõlkeprotsess sujuvamalt kulgeks (Nord 1997: 47-48).

Need küsimused on

- teksti saatja eesmärk,

- teksti saajad,
- sihtteksti saamise aeg ja koht,
- teksti esitamise meedium,
- teksti koostamise või saamise motiiv.

Teades vastuseid neile küsimustele, peaks olema võimalik mõista teksti *skopos*'t, leida teksti tüübi alusel sobiv tõlkestrateegia ja jätkata sisulisema tööga teksti tõlkimise kallal.

Magistritöö aluseks olnud teksti koostaja eesmärk oli selgitada lapspagulaste elu alustalasid ja nende tähtsust, mis on ajan üsna muutumatud. Ehkki väljaanne valmis juba 1994. aastal, on see tänapäeva Euroopas vähemalt sama aktuaalne kui siis, sest laste põhivajadused on jäänud samaks. Sihtteksti lugejad on oodatavasti lapspagulastega tegelevate organisatsioonide töötajad, kes otsivad tuge lastega seotud otsuste tegemiseks. Nende töö lihtsustamiseks peavad väljaandes kirjeldatud olukorrad olema hästi mõistetavad, kuid samas piisavalt üldsõnalised, et neid saaks üle kanda võimalikult paljudele situatsioonidele, millega nad oma töös võivad kokku puutuda.

Väljaande eestikeelne tõlge on vajalik, sest ehkki Eestisse sisserännanud pagulaste arv ei ole võrreldavgi lõunapoolsemate Euroopa riikidega, on viimaste aastatega ka siia jõudnud peresid, kelle lastega peavad ametnikud tegelema (Eurostat 2021). Autor usub, et kuna põgenike vastuvõtmine ei ole Eesti ametnike jaoks igapäevane olukord, on sellised põhimõtted eriti asjakohased. ÜRO materjalid on kõigile veebis vabalt kättesaadavad.

Nord jagab tekstid vastavalt eesmärgile laiemalt kaheks – dokumentaalseks ja instrumentaalseks tõlkeks (Nord 2016: 32). Dokumentaalseks tõlkeks sobivad lähtetekstid dokumenteerivad lähtekeeles ja -kultuuris mingit olukorda ning tõlkija ülesanne on edastada seda sihtkeelsele lugejale võimalikult muutumatul kujul. Instrumentaalse tõlke eesmärk on aga lähtekeele materjali põhjal sihtkeelsele lugejale arusaadavalt algset mõtet edasi anda ja sihtkeelsesse kultuuri sobitada. Instrumentaalne tõlge jaguneb kitsamalt veel kolmeks – ekvifunktsionaalseks, heterofunktsionaalseks ja homoloogseks tõlkeks. (*Ibid.*) Just ekvifunktsionaalne tõlge, mille eesmärk on säilitada sihtkeelse lugeja jaoks sama funktsioon nagu oli lähtetekstil, tundub kõige paremini sobivat selle töö jaoks.

Väljaandes sooviti teha lapspagulastele kaitse ja hoole pakkumise põhimõtted pagulasabi pakkuvate organisatsioonide töötajatele arusaadavaks. Kuna seda kasutatakse ametnike igapäevases töös, kuid mitte otseselt juhtnööridena, tuleks see neile kättesaadavaks teha nii, et sellele saaks siiski olukordi lahendades hõlpsasti toetuda. Niisiis tuleb tõlkides silmas pidada, et sihtkeelsel tekstil oleks tõlgituna lugejale samasugune mõju nagu originaalil, et ametnik

mõistaks väljaande sisu ja teeks laste vajadusi silmas pidades õige otsuse.

2.3. Tõlkemeetod ja -tehnikad

Nord (2005: 34–35) selgitab, et tõlkeõpetuses kirjeldatakse tõlkeprotsessi tavaliselt kahe- või kolmefaasilise mudeliga. Kahefaasilise mudeli osad on lähteteksti analüüs ja selle sihtkeeles sünteesimine, kolmefaasilise mudeli korral jääb nende vahele ka mõtte sihtkeelde ülekandmine. Nord aga leiab, et nende asemel tuleks selleks, et sihtkeelse teksti *skopos*'t pidevalt silmas pidada, lähtuda hoopis *looping*-mudelist, mille alusel mõtestatakse lähteteksti tõlkimise käigus pidevalt uuesti, jõutakse uute arusaamadeni ja parandatakse siis varasemaid tõlkevalikuid (Nord 2005: 37). Ka töö autori loomulik tõlkestiil on võrreldav *looping*-meetodiga ning seda järgiti ka magistritöö teksti tõlkimisel. Korduvaid elemente uuesti kohates mõistetakse nende konteksti täpsemalt, korrigeeritakse neid eespool ja jõutakse tõlkimise lõpuks tervikliku tööni.

Tõlketehnikate kategooriad on tõlkeõpetuses üldiselt kasutusel vahendina selleks, et tehtud tõlkeid analüüsida (Molina, Hurtado Albir 2002: 498). Samas võivad need aidata ka tõlkijaid, et tõlke koostamise käigus ettetulevate tõlkeprobleemide lahendamisel mõtteid korrastada. Tõlketehnikad võivad olla abiks ja julgustuseks just siis, kui stiili ja selguse huvides ei ole võimalik tõlkida väga lähtetekstitruult. Keeleliste elementide muutmise ja lausete ümbersõnastamise käigus võib tekkida kahtlus, ega autori sõnadest liialt kõrvale ei kalduta. Analüüsides, millise tõlketehnika abiga on võimalik sihtteksti kohandada ja samas lähteteksti mõtet säilitada, saab teha selge tõlkevaliku ja põhjendatult otsustada, milline lahendus on konkreetses olukorras kõige otstarbekam. Selles töös otsustati tugineda Lucía Molina ja Amparo Hurtado Albiri põhjalikule tõlketehnikate loetelule, sest nende paarilauseliste lühikirjelduste ja näidete hulgast oli lihtne leida sobiv strateegia ja tundus, et nende abil on võimalik lahendada kõikvõimalikke keerulisi tõlkeolukordi (2002: 509–511).

- Adaptsioon (*adaptation*): lähtekultuuri element asendatakse sihtkultuuri sobivama elemendiga.
- Amplifikatsioon (*amplification*): sihtteksti lisatakse üksikasju, teavet või selgitusi, mida lähtetekstis ei ole eraldi välja toodud. Ka joonealune märkus on amplifikatsioon.
- Laenamine (*borrowing*): sõna või väljend võetakse lähtekeelest sihtkeelde üle mistahes muudatusteta või kohandatakse kirja pilt sihtkeelele omasemaks.
- Kalka (*calque*): võõrsõna või fraasi otsetõlge, võib olla leksikaalne, kui sõnad tõlgitakse otse, aga järgitakse sihtkeele süntaksit, või struktuuriline, kui fraas tuuakse sihtkeelde üle koos lähtekeele lauseehitusega.

- Kompensatsioon (*compensation*): lähteteksti teabe- või stiilielement antakse tõlkes edasi mujal, sest see ei sobitu sihttekstis samale kohale.
- Kirjeldus (*description*): termini või väljendi asendamine selle välimuse või omaduste kirjeldusega.
- Diskursiivne loome (*discursive creation*): ajutine seos, mis väljaspool asjakohast konteksti oleks täiesti ettenägematu.
- Väljakujunenud vaste (*established equivalent*): sellise termini või väljendi kasutamine, mis on sihtkeeles näiteks sõnaraamatutes või keelekasutuses vastena kinnitatud.
- Üldistamine (*generalization*): üldisema või neutraalsema termini kasutamine.
- Keeleline laiendamine (*linguistic amplification*): keeleliste elementide lisamine, eriti järeltõlkes ja pealelugemisel.
- Keeleline kitsendamine (*linguistic compression*): keeleliste elementide koondamine sihttekstis, tihti kasutusel sünkroontõlkes ja subtiitrites.
- Otsetõlge (*literal translation*): sõna või väljendi sõna-sõnalt tõlkimine.
- Modulatsioon (*modulation*): lähteteksti vaatepunkti, tähelepanu keskme või tunnetusliku kategooria leksikaalne või struktuuriline muutmine.
- Täpsustamine (*particularisation*): täpsema või konkreetsema termini kasutamine.
- Reduktsioon (*reduction*): lähteteksti teabeelementide kokkusurumine tõlkes.
- Asendamine (lingvistiline, paralingvistiline; *substitution*): lingvistiliste elementide asendamine paralingvistilistega (nt hääletoon, žestid) või vastupidi. Enamasti kasutatakse suulises tõlkes.
- Transpositsioon (*transposition*): grammatilise kategooria vahetamine sihttekstis.
- Variatsioon (*variation*): lingvistilist varieeruvust (tooni, stiili, sotsio- või asukoha dialekti) mõjutavate lingvistiliste või paralingvistiliste elementide muutmine, näiteks teatritekstides või lasteraamatute adapteerimisel.

Nordi sõnul (2016: 32) on instrumentaalse ekvifunktsionaalse tõlke kontekstis teksti mõtte ja eesmärgi edasikandmisel oluline, et sihtteksti lugeja jaoks täidaks tekst sama kommunikatiivset eesmärki nagu lähtetekst lähtekeelse lugeja jaoks. Tõlketehnikad nagu Molina ja Hurtado Albiri sõnastatud on selleks eriti asjakohased, kuna aitavad tõlkel loomulikumalt sihtkeelsesse kultuuriruumi sobituda. Selle magistritöö aluseks olnud tekstis püütakse olulisi põhimõtteid selgitada lihtsasti mõistetavas keeles. Seetõttu võib tõlkija endale lubada lähteteksti sõnastusest kõrvalekaldumist, kui mõte säilib. Kuna tegu on õigusvaldkonda kuuluva tekstiga, tuleb samas silmas pidada terminitäpsust.

2.4. Kantseliit ja selge keelekasutuse põhimõtted

Selge keel on lugejakeskne keel, mis ei ole ebavajalikult keerukas (Hallik 2011: 1). Vahel tundub, et keerukas väljendusviis lisab tekstile kaalu, kuid kuna tegelikult on tarbetekstide eesmärk anda edasi teavet, tuleks eelistada just keelt, mida on lihtne lugeda (*ibid.*). Selge keele edendamiseks antakse palju erinevaid näpunäiteid ja juhiseid, mis hõlmavad teksti kirjutamist ideest viimistlemiseni, näiteks on Euroopa Komisjon Euroopa Liidu tekstide koostajatele kokku pannud suunised „Kirjuta selgelt!“ ning Eesti Keele Instituudis algatatud selge keele liikumine annab igal aastal välja selge sõnumi auhinda. Selge keel on kantseliidi vastand, vahend selleks, et oma mõtteid lugejale arusaadavalt edastada (Hallik 2011: 1). Seega tuleb selgelt väljendumiseks vältida kantseliiti.

Kantseliidi selgitus õigekeelsussõnaraamatus on „silmatorkavalt paberlik, (negatiivses mõttes) kantseleilik keelepruuk“ (ÕS 2018 *sub* kantseliit). Krista Kerge on kantseliiti nimetanud „madala kasutusväärtusega [...] üliformaalseks ameti- ja seaduskeeleks“ (2000: 92). Mõlemad selgitused püüavad kantseliiti eri nurga alt defineerida ja peavad seda selgelt negatiivseks nähtuseks. Kantseliitliku keelekasutuse põhikategooriaid on nimetatud Egle Pulleritsu väljaandes „Kuidas hoiduda kantseliidist?“ (2010). Magistritöö autori arvates on olulisimad neist järgmised.

- Nominalisatsioon: tegusõnade nimisõnatuletus, enamasti peasõna *mine*-tuletis (Raadik 2007: 22). Liigkasutamisel pannakse nimisõnavorm tihti paari nn tühiverbiga, näiteks „teostama“ või „läbi viima“, selle asemel, et kasutada sobivat põhitegusõna pöördevormi. Nimisõna kasutamine tegusõna asemel muudab teksti abstraktsemaks ning kaotab otsese seose tegija ja tegevuse vahel. (Pullerits 2010: 15)
- Liite *-lt* valesti kasutamine: *lt*-liitega saab moodustada määrsõnu omadussõnadest ja kesksõnadest, lisades neile ainult määrsõna üldtäheenduse (Mäearu 2005). Seda liidet kasutatakse bürokraatiakeeles valesti siis, kui määrsõnast moodustatakse omadussõna ja sellest omakorda uuesti määrsõna, nt *kohe*, *kohene*, *koheselt* (Mäekivi 2012).
- Liigendamata laused: pikkade liigendamata lausetega teksti on raske lugeda. Samuti kipuvad sellistes lausetes tekkima valed seosed ja ühildumisprobleemid. Lauset saab liigendada kõrvallausete ja sidesõnadega, mõnikord tasub ühest pikast lausest teha kaks lühemat. (Pullerits 2010: 9)
- Ebavajalik mitmus: eesti keeles kasutatakse loendamatu ainenimede ja abstraktsete mõistete tähistamiseks ainsust. Inglise keeles on lubatud selliseid sõnu ka mitmuses kasutada ja see tekitab tõlkimisel vigu, kus meie jaoks loendamatuid mõisteid (nt areng

või poliitika) kasutatakse mitmuse vormis. (Mäekivi 2009: 50) Vigade vältimiseks võiks vaeohtlikult mitmuses sõnalt mitmuse lõpu ära võtta ja analüüsida, kas lause tähendus sellest muutub. Kui mitte, tuleks kasutada eesti keelele omast ainsust (Mäekivi 2009: 51).

- Saav kääne: seda tuleks koos tegusõnaga „olema“ kasutada ainult siis, kui kirjeldatav seisund on ajutine või juhuslik. Näiteks kasutatakse tihti väljendit „eesmärgiks oli“, kuid kuna eesmärgid on püsivad, tuleks kindluse märgiks eelistada nimetavat käänet. (Rehemaa 2013)
- Võõrapärane lauseehitus: see viga väljendub tihti tõlkimisel, sest soovitakse võimalikult täpselt lähteteksti järgida. Seega kiputakse jäljendama näiteks inglise keele kestvat olevikku („on toimumas“) või kasutatakse umbisikulist tegumoodi ja poolt-tarindit, isegi juhul, kui lauses on tegija olemas. (Nemvalts 2008: 41–42) Kuna inglise keeles sõnade käändevorme ei ole, tuleb lauseosade seoseid väljendada muude vahenditega, näiteks sõnajärje ja abisõnadega. Eesti keeles on selleks muutevormid, mida tuleks võõrkeelse lauseehituse säilitamise asemel kasutada, et tõlge loomulikumalt kõlaks (*ibid.*).
- Kaassõnade ülekasutus: võõrkeeltest on eesti keelde tõlkimisel üle tulnud palju kaassõnu, mida kasutatakse liiga palju ja mis võtavad üle teiste täpsema tähendusega sõnade positsiooni. Need võib vahel üldse ära jätta ning vahel sobib nende asemele mõni muu asjakohasem kaassõna (Mäekivi 2013: 47). Ülekasutatud eessõnad on näiteks „tänu“ ja „läbi“, tagasõna „poolt“ ning mitmed tagasõnaks muutunud seesütlevas käändes nimisõnad nagu „osas“, „seoses“, „lõikes“, „suunas“ (Mäekivi 2013: 59).
- Vale- ja otsetõlked: need tõlkevead on eriti tihedalt seotud eurokeelega. Euroopa Liidu tõlketekstide maht on väga suur ja neis esineb palju korduvaid väljendeid, seetõttu kipuvad tekkima stampväljendid ja kohmakad tõlkevasted, mis kinnistuvad kiiresti (Mäekivi 2010: 7). Valevasted võivad tõlkesse sattuda siis, kui sarnase kõlaga sõnadel on lähte- ja sihtkeeles erinev tähendus. Näiteks ei ole eesti keeles õige kasutada sõna „praktiliselt“, kui mõeldakse „peaaegu/tegelikult“. (Mäekivi 2004: 63) Otse tõlgitud väljendeid nagu „võtme-“ ja „piloot-“ algusega liitsõnu soovitatakse samuti eesti keeles vältida, sest neile on omakeelsed vasted, mis kontekstiti erinevad ja aitavad keelt vaheldusrikkamaks muuta (Mäekivi 2004: 65, 2010: 31).
- Sobimatud ajamäärsõnad: ametlikes tekstides kasutatakse tihti oleviku märkimiseks ajamäärsõnu „täna“ ja „hetkel“, kuigi erinevalt inglise keelest ei sobi need eesti keeles

üldisema oleviku väljendamiseks. Nende asemel võib vajaduse korral kasutada sõna „praegu“ või seda ajamäärust, mida tegelikult silmas peetakse, näiteks „sel aastal“. Mõnikord võib ajamääruse lausest ka täiesti välja jätta ja lasta tegusõna oleviku ajavormil oma tööd teha. (Pullerits 2010: 35)

Kõik need näpunäited suunavad kirjutajat hõlpsamini loetava keelekasutuse poole. Neid ilminguid tundes saavad tekstide koostajad ja tõlkijad teha teksti saajatele lugemise võimalikult mugavaks. Siinse töö autor peab selget keelt ja kantseliidi vältimist väga oluliseks, eriti õigustekstides. Seetõttu peeti oluliseks töö teoreetilises osas kantseliidi ilminguid põhjalikult käsitleda, et neid toimetamise käigus ära tunda ja parandada või paremal juhul juba tõlkides vältida. Selgele keelekasutusele keskendutakse ka töö analüüsisosas.

Kantseliidist ja selgest keelekasutusest räägitaksegi enamasti õiguskeele kontekstis. Õiguskeel erineb teistest erialakeeltest aga selle poolest, et tekstid on enamikul juhtudel suunatud laiemale avalikkusele, mitte ekspertidele. Sellest hoolimata ei saa selguse nimel ohverdada täpsust. (Narits 2002: 2) Kuna selle töö lähtetekst ei ole õigusakt ega leping, vaid nende tõlgendamist lihtsustav abivahend, võimaldas see siiski veidi tasakaalukamalt läheneda ja leida võimalusi, kuidas mõtet lugejale arusaadavalt edasi anda.

3. Tõlke analüüs

3.1. Tõlkeprotsess

Tõlketöö jaoks jäeti teadlikult palju varuaega. See andis võimaluse tõlkevalikuid rahulikult läbi mõelda ja juba tehtud tööd parandada. Samas tähendas see, et kui pärast pausi tekst uuesti ette võeti, tuli juba tõlgitu üle lugeda, et varasemaid valikuid meenutada. Selle käigus tugineti eespool kirjeldatud Nordi *looping*-meetodile. Ülelugemisel tehti juba tõlgitud teksti parandusi, leiti paremaid lahendusi ja kaasati need edasisse töösse. Nii avastati tekkinud terminierisused ja väärsti mõistetud mõtted juba töö käigus ning selleks ajaks, kui esmane tõlge valmis sai, oli enamik tõlkeprobleeme juba lahenduse leidnud. Enne teksti toimetama asumist jäeti jälle piisav paus, et kirjapandu ununeks ning oma teksti oleks lihtsam kõrvaltvaataja pilguga üle lugeda ja parandada. Selleks ajaks oli valmis ka kantseliiti käsitlev peatükk, mida kirjutades omandatud ja meenutatud teadmistest oli stiiliparanduste tegemisel palju kasu.

Töö tõlkimiseks kasutati MemoQ tõlkeabiprogrammi. Uue ja jooksva teksti tõlkimisel ei olnud selle funktsioonidest väga palju kasu, sest kordusi ei tekkinud ja tõlkemälus ei olnud vaseid, mida oleks saanud ära kasutada. Küll aga tegi tõlkimise mugavamaks see, et programm jaotas teksti segmentideks. Nii sai korraga ühele lausele keskenduda, kontrollida, et kõik elemendid saaksid tõlgitud ja midagi ei jää kahe silma vahele. Samuti oli väga palju abi filtreerimise funktsioonist. Töö jooksul tuli mitu korda ette, et tõlkimise käigus leiti mõnele terminile hoopis parem vaste. Filtriga sai välja otsida kõik laused, mis seda terminit sisaldasid, ja need korraga ära muuta. Kvaliteedi- ja õigekirjakontroll aitasid leida trükivigu ja muid probleeme, mida oleks hiljem kogu teksti korraga vaadates olnud raskem tähele panna.

Tõlkimisel kasutati abivahenditena Riigi Teatajas avaldatud välislepingute, näiteks inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ja lapse õiguste konventsiooni tõlkeid ning Eur-Lexis avaldatud Euroopa Liidu õigusakte. Vasteid otsiti ka Euroopa Liidu paralleeltekstide korpusest Linguee. Seda kasutades tuli silmas pidada, et tõlgete kvaliteet ja usaldusväärsus võivad kõikuda, kuid tänu väga suurele tekstimahule oli see kasulik allikas, et terminite või väljendite kohta juhtlõngu leida ja siis tõlkevastet muudest allikatest kontrollida. Terminibaasidest osutusid kõige kasulikumaks Euroopa Liidu terminoloogia andmebaas IATE, kus on väga põhjalik õigusterminoloogia valik, näited ja märked termini kasutusvaldkonna kohta, ja Eesti Keele Instituudi terminibaasi Esterm. Üldkeele sõnaraamatutest kasutati enim Aare Vee koostatud eesti-inglise-eesti sõnaraamatut ja Merriam-Websteri inglise keele seletavat sõnaraamatut. Samuti oli abi Google Translate'i tõlkemootorist, sest ehkki täislauseid

ja pikemaid tekste see veel hästi eesti keelde ei tõlgi, pakub mootor üksikutele sõnadele enamasti mitut vastet ja need andsid inspiratsiooni kasutada sünonüüme, mille peale ise ei oleks tulnud.

Magistritöö aluseks võetud tekst ei olnud kindlasti lihtne. Tõlkimise käigus tekkis mitmeid küsimusi terminikasutuse kohta ning toimetamisel pöörati erilist tähelepanu selgele keelekasutusele. Õigusalsed tekstid on keerukad ja kuna see väljaanne on mõeldud lapsedagulastega seotud õigusaktide selgitamiseks, ei oleks tõlkest kasu, kui ka selle lugemine valmistaks teksti saajatele raskusi. Järgnevas analüüsis on tõlkeprobleemid jaotatud kolmeks valdkonnaks. Esimesena käsitletakse termineid ja keerukamate vastete leidmise protsessi. Teises osas räägitakse põhilistest toimetamise käigus avastatud kantseliitliku keelekasutusega seotud probleemidest. Kolmandasse osasse on koondatud teiste dokumentide pealkirjade ja tsiteerimisega seotud küsimused.

3.2. Terminoloogia

Väljaande terminite tõlkimisel saadi abi varem tõlgitud õigusaktidest ja Euroopa Liidu terminoloogiabaasist IATE. Samas tekkis ka olukordi, kus tõlkevasted ei olnud kõigis dokumentides samad või ei olnudki tekstis esinenud termineid varem tõlgitud. Siin selgitatakse mõnede olulisemate tõlkevalikute tegemise mõttekäiku.

Refugee child

Refugee child oli kogu teksti keskne termin, niisiis oli eriti oluline sellele sobivaim tõlkevaste leida. Esiteks analüüsiti, kuidas tõlkida *refugee*. Eesti välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses on *refugee* vaste „pagulane“ (Riigikogu 2020). Kaaluti ka vastet „põgenik“, kuid see ei ole siiski piisavalt täpne. Põgenik on Eesti Pagulasabi veebisaidi sõnul katusmõiste inimeste kohta, kes on olnud sunnitud oma kodust lahkuma ja see hõlmab ka teisi lahkujaid peale pagulaste (Eesti Pagulasabi, Kes on pagulane?). IATEs on termini *refugee* eestikeelse kaardi juures märge, et ehkki enamasti on Euroopa Liidu dokumentides õige vaste „pagulane“, võib see vahel hõlmata ka muid kodust lahkujaid peale pagulasseisundi saanud inimeste (IATE *sub* pagulane). Tõlgitavas tekstis on korduvalt mainitud pagulasseisundi konventsiooni ja muid pagulaste õigustega seotud õigusakte, seega võib eeldada, et ka siin mõeldakse sõnaga *refugee* kitsamalt pagulasi. Molina ja Hurtado Albiri tõlketehnikate järgi kasutati seega täpsustamist ja valiti *refugee* tõlkevasteks „pagulane“.

Järgmiseks kaaluti, kas liitsõnana võiks kasutada terminit „lapsedagulane“ või

„pagulaslaps“. Eesti meedias on kasutatud mõlemat, Google'is oli rohkem vasteid sõnale „pagulaslapsed“ (1100) ja seda terminit on muuhulgas kasutatud nii ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti kui ka Eesti Pagulasabi eestikeelsetel saitidel. Otsingusõnale „lapspagulased“ leidis Google vähem vasteid (393), kusjuures enamik esilehel märgitud tulemusi olid negatiivse alatooniga ning viisid veebilehtedele nagu Objektiiv ja Rahvuslane või blogidesse Isamaaline ja Tolerastia. IATE järgi aga ongi ametlik vaste just „lapspagulane“, kusjuures on juurde lisatud märge, et Eesti Keele Instituut soovitab kasutada eestäiendit „laps-“, sest see on täpsustav täiend põhisõnale „pagulane“, mitte vastupidi (IATE *sub refugee child*). See tähendas, et valida tuli ametliku tõlkevaste ja meedias neutraalsema tähendusega levinud termini vahel.

Tõlkes otsustati kasutada IATEs märgitud ja EKI soovitatud terminit „lapspagulane“. Kuna tõlgitav tekst kuulub rahvusvahelise õiguse valdkonda, kus rahvusvahelised lepped ja Euroopa Liidu õigusaktid on tihedalt seotud, peeti oluliseks, et selles tekstis kasutatud terminid ühilduksid Euroopa Liidu terminoloogiaga. Tõlke saajad on lapspagulastega tegelevate organisatsioonide töötajad ja on põhjust arvata, et nemad ei lase end meedias levinud halvast alatoonist mõjutada.

Tekstis kasutati ka muid sõna „pagulane“ täpsustusi nagu *refugee boys* ja *refugee girls*.. Ka nende tõlkimisel püüti esialgu järgida samasugust vormi nagu liitsõnas „lapspagulane“, kuid „tüdrukpagulane“ ja „poisspagulane“ kõlavad võõralt. Kuna need ei ole õigusliku tähendusega terminid, vaid tähistavad lihtsalt pagulassituatsiooni sattunud poisse ja tüdrukuid, otsustati, et selles kontekstis võib hoopis „pagulane“ olla täiend sõnadele „poiss“ ja „tüdruk“ ning vasteteks valiti „pagulaspoiss“ ja „-tüdruk“.

Refugee status

Termini *refugee status* ametlik vaste on nii ÜRO pagulasseisundi konventsiooni kui ka Eesti välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse tõlgete alusel „pagulasseisund“, seda vastet kasutati läbivalt kogu tekstis. Kaheksanda peatüki alguses on tsiteeritud lapse õiguste konventsiooni artiklit, mille Riigi Teatajas avaldatud eestikeelses versioonis on *refugee status* tõlgitud „põgeniku staatuseks“. See võib olla lihtsalt viga, kuid on võimalik, et konventsioonis ongi lähtunud sõna *refugee* laiemast tähendusest (nagu on arutletud eespool väljendi *refugee child* tõlkevaliku põhjenduses). Kuna lähtetekstis oli tsitaadina väljendatud ainult artikli osa, kus seda väljendit sees ei olnud, otsustati samamoodi teha ka tõlkes ning tsitaadist välja jäänud *refugee status* tõlgiti pagulasseisundiks. Tõlketekstis keskendutakse pagulastele ja isegi kui

konventsioonis lähtuti laiemast määratlusest, kehtivad need õigused kindlasti teiste põgenike hulgas ka pagulastele. Niisiis kasutati ka selles olukorras täpsustavat tõlketechnikat, et terminivalik oleks järjepidev.

Samuti arutleti tõlkimise ajal, kas isiku kohta, kellele on antud pagulasseisund, kasutatakse väljendit „pagulasseisundis“ või „pagulasseisundiga“. Eesti keele seletavas sõnaraamatus (EKSS) on sõnal „seisund“ neli tähendust, neist asjakohased on esimene, „olendi tervisest jm. teguritest tingitud olek teat. ajahetkel“, ja kolmas, „asend ühiskonnas, mingi süsteemi astmestikus, positsioon (2. täh.), staatus“. Esimeses tähenduses kasutatakse oleku tähistamiseks seesütlevat käänat (nt joobeseisundis), kolmandas tähenduses on inimese tavaolekule lisatud väljateenitud või taotletud staatus (nt ametiseisundi korral). Seda võiks eristamiseks väljendada kaasaütleva käändega, sest see väljendab midagi, mis on inimesele juurde antud. Ühelt poolt võib väita, et inimene on sattunud pagulasolukorda ja ta on oma elukäigust tingitult ajutiselt pagulase olekus. Teisalt antakse pagulasseisund inimesele kindlate tingimuste alusel, see on eluline staatus, mis annab talle uusi õigusi ja võimalusi. Seetõttu otsustati seda võrrelda ametiseisundiga ja kasutada kaasaütlevat käänat.

Standard

Inglise keeles on sõnal *standard* palju tähendusi, selles tekstis oli asjakohane Merriam-Websteri sõnaraamatu neljas tähendus, *something set up and established by authority as a rule for the measure of quantity, weight, extent, value, or quality* (Merriam-Webster *sub standard*). See ei kattu aga eestikeelse sõna „standard“ tähendusega, mis on EKSSis „kvaliteedi- jm. nõuete kogum, ühtsed kohustuslikud nõuded; normdokument nende nõuete kindlaksmääramiseks“ (EKSS *sub standard*). Niisiis tuli leida muu vaste. Lapse õiguste konventsiooni 3. artiklis on *standards established by competent authorities* tõlgitud „pädevate ametivõimude kehtestatud normideks“, samas välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses viidatud pagulaste kaitse teemalise Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2011/95/EL pealkirjas on sõna *standards* vaste „nõuded“.

Nende vahel valimisel lähtuti taas EKSSis märgitud selgitustest. Asjakohased olid sõna „norm“ kolmas tähendus, „väljakujunenud v. kehtestatud reegel; ettekirjutus“ ja sõna „nõue“ esimene tähendus, „määratud tingimus, ettekirjutus; eeltingimus“. Tõlketekstis räägiti õigusnormidest, millega kehtestati tingimused, millele lapsed pagulastele pakutavad teenused peavad vastama. Kuna sõnaga *standards* ei viidatud mitte õigusakti artiklitele, vaid nendes sätestatud tingimustele, otsustati täpsustava vastena kasutada sõna „nõue“.

Underserved group

Underserved group (variatsioon: *underserved population*) on väga lai mõiste, mida kasutatakse nii meditsiini-, haridus- kui ka muude teenuste valdkonnas, et märkida inimrühmi, kes oma asukoha, religiooni, seksuaalse orientatsiooni, sooidentiteedi, rassi või etnilise kuuluvuse tõttu puutuvad kokku takistustega teenustele juurde pääsemisel ja nende kasutamisel (Neimann 2016). Kuna esmase otsingu järel tundus, et sellele terminile väljakujunenud vastet ei ole, püüti seda esialgu lihtsalt otse tõlkida, kuid kontekstita, kus seda algselt kasutati, jäi „alateenindatud rühm“ liialt läbipaistmatuks. Euroopa Liidu õigusaktides kasutatakse terminit *underserved* enim taristuvaldkonnas, et viidata aladele, kuhu ei ulatu näiteks ühistransport või telekommunikatsioon. Mitmes direktiivis oli sellise väheteenindatud ala vaste näiteks „puuduliku ühendusega piirkond“ (Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2018/1972). Sellest tõlkelahendusest arendati analoogia alusel välja amplifitseeritud tõlkevaste „puudulike hariduse omandamise võimalustega inimrühm“.

3.3. Kantseliidi ilmingud

Töö käigus tõdeti, et kõige parem viis kantseliiti vältida on selle ilminguid tunda ja juba tõlkimise käigus enda keelekasutust kontrollida. Magistritöö tekstiga see mõneti õnnestus, sest põhilistest stiilivigadest on juttu olnud magistriõpingute ajal ning tõlketöö käigus puututakse nendega pidevalt kokku. Osad stiilivead, näiteks *lt*-lõpuliste sõnade ülekasutamine või *poolt*-tarind, on saanud piisavalt tähelepanu, et tekiks harjumus neid vältida. Töö selget keelt puudutava teoreetilise osa kirjutamisel meenutati varem õpitud kantseliidi ilminguid ja toimetati seejärel tõlketekst uuesti üle. Stiilivigu, millele ei olnud varem eriti tähelepanu pööratud, otsiti tõlketekstist ükshaaval, et harjuda neid oma keelekasutuses märkama ja vältima.

Sellisest stiili toimetamise harjutusest on autoril palju kasu ka edasises töös, sest nii kinnistati uusi teadmisi ja oskust enda tõlget toimetada. Samas tuleb tõdeda, et enda tekstis on stiilikonarusi sellegipoolest väga raske märgata. Arusaadavus sõltub suuresti lugejast ja pärast pikalt ühe tekstiga töötamist on keeruline vaadata kirjutatut nii, nagu näeks seda esimest korda. Tänu levinumate stiilivigade teadvustamisele ja sellele, et tõlkimise ja toimetamise vahele jäi piisavalt aega, avastati ülelugemise käigus mitmeid võimalusi, kuidas teksti selgemaks muuta. Siin analüüsitakse paari ilmingut, millele eriti tähelepanu pöörati.

3.3.1. Sõnajärg

Sõnajärjevead tekkisid tekstis tihti sellest, et püüti liialt järgida lähteteksti lauseehitust. Kui näiteks tõlkija ei saanud lause mõttest või lauseosade vahelistest seostest täpselt aru, jäeti lauseosad täpselt samasse järjekorda ja tõlgiti lihtsalt sõnu. Hiljem tõlget üle lugedes oli selgelt aru saada, et sisu ei olnud lahti mõtestatud, sest lause ülesehitus ja sõnavormide valik ei olnud eesti keelele omane ning see tegi lugemise keeruliseks. Tihti oli loetavuse parandamiseks abi sellest, kui lähtetekst hetkeks kõrvale jätta, lause läbi mõelda ja kirja panna ning siis üle kontrollida, kas kõik olulised elemendid ja terminid jäid alles. Võtetena kasutati näiteks sõnaklassi muutmist ja kõrvallauseid, mõni pikem lause jaotati kaheks või liideti kaks lühemat lauset kokku, et nendevahelist seost tugevdada.

Esimeses näites tekkis lähtekeelse sõnajärje säilitamise tõttu mitmeid vigu. Esiteks jäid kõrvuti „lapsed“ ja „lapse õiguste konventsioon“, kuid lisaks tekkis lausesse ka vale seos, nagu tehtaks otsuseid lapse õiguste konventsiooni järgi, mitte ei sõltuks laste osalemine konventsiooni sõnul sellest, kas nende seisukohta piisavalt arvesse võetakse.

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
When adults give the opinions "due weight", according to the child's age and maturity, then the children are participating in the decision-making process, according to the CRC.	Kui täiskasvanud kaaluvad neid arvamusi sõltuvalt lapse vanusest ja küpsusest mõistlikult, osalevad lapsed LÕK järgi otsuste tegemisel.	LÕK järgi osalevad lapsed otsuste tegemisel siis, kui täiskasvanud võtavad nende seisukohta mõistlikus ulatuses arvesse, pidades silmas lapse vanust ja küpsust.

Toimetamise käigus tõsteti kõrvallause lõppu ja alustati pealausega. Nii said kõigepealt paika lause tingimused ja seejärel lisati neile uut teavet. Lisaks selgitati fraasi *due weight* veidi pikemalt lahti. Ehkki lause läks pikemaks, on nii lihtsam mõtet jälgida.

Teise näite korral selgus teksti toimetades, et lauses on püütud täielikult järgida lähtekeelset lausestruktuuri ning see raskendas mõistmist ja tegi lause umbmääraseks. Ehkki kaks lauseosa eraldati semikooloniga, oli alguses tõlkes liiga palju teavet surutud liiga vähestesse sõnadesse, mis lisaks keerukusele tekitas ka ühildumisprobleeme (nt haridusprogrammide edastamine).

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
Preparation of mine awareness	Miinidega seotud ohtude	Tuleb koostada lastele suunatud

education programmes for children which could be transmitted through formal training in schools or informal training such as sensitization campaigns in the form of role plays and drama.	teadvustamise alaste lastele suunatud haridusprogrammide ettevalmistamine; neid võiks edastada formaalhariduse käigus koolides või teavituskampaania mitteformaalsetel koolitustel rollimängude ja etendustega.	haridusprogramme, mis aitaks suurendada teadlikkust miiniahust. Need võiks olla osa formaalharidusest koolides või mitteformaalsest haridusest, näiteks teavituskampaania käigus korraldatud rollimängude või teatrietendustena.
---	---	--

Toimetamisel kasutati lause sõnastuse parandamiseks mitut võtet. Transpositsiooni tõlketehnika järgi muudeti nimisõna *preparation* tegusõnafraasiks „tuleb koostada“, et mõtet konkretiseerida. Nii välditi ka tarbetut nominalisatsiooni. Teiseks leiti võimalus fraasist *mine awareness education programmes for children* eraldada kõrvallause, et sõna „haridusprogrammid“ ette ei jääks liiga palju täpsustavaid täiendeid. Viimaks tehti lause teisest poolest eraldi lause, et järgmist kõrvallauset ei peaks eelnenud osaga grammatiliselt siduma (haridusprogrammid [...] miiniahust ning mis...).

Lauseehituse sihtkeelepäraseks muutmine on üks olulisemaid viise, kuidas tekst lugejale arusaadavamaks teha. Vale sõnade ja lauseosade järjekord võib mõttejärje ära kaotada ning halvemal juhul tekitada soovimatuid seoseid. Selliste vigade vältimiseks on tähtis tõlgitud teksti analüüsida ja vajaduse korral sihtkeelele omasemaks toimetada.

3.3.2. Vale- ja otsetõlked, ülekasutatud vasted

Valevasted ja nn virvasõnad satuvad tõlkesse, sest tuttavat sõnakuju nähes tuleb esimesena meelde just sihtkeelne sama tüvega sõna. Ühte sellist (*standard*) käsitleti juba eespool. Vigade vältimiseks tuleb tõlkijal endas kahelda ja sihtkeelse sõna tähendust kontrollida. Kuid iga sõna ei ole tõlkides mõistlik ega võimalikki sõnastikust järele vaadata. Enam on abi sellest, kui veaohlike sõnadega tutvuda, need meelde jätta ja tekstis ära tunda. Mõnedele sõnadele on välja kujunenud stampvasted, mis ei ole otseselt valed, kuid mida kasutatakse nii palju, et neid on hakatud pidama ainuõigeteks vasteteks. Tegelikult võiks keele rikastamiseks olukorra järgi valida täpsema vaste. Pika nimekirja sellistest sõnadest ja parematest tõlkevalikutest on välja toonud Helika Mäekivi kogumikus „Emakeelne eurokeel“ (2013: 10–22).

Practice

Ingliskeelsel sõnal *practice/practise* võib olla palju tähendusi, eriti kuna seda kasutatakse nii nimisõna kui ka tegusõnana. Eesti keeles on sõnal „praktiline“ vähem tähendusnüansse ja niisiis tuleb tõlkimisel kontrollida, kas kasutada saab sama tüvega sõna või tuleb leida teisi tõlkevasteid. Levinumad kasutusvead (nt „praktiline“ tähenduses „peaaegu“) tõlkesse ei jõudnud, sest neile osati juba teksti kirjutamise käigus tähelepanu pöörata, kuid toimetamisel leiti ka üks valevaste, millest varem ei teatud.

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
Are refugees able to practice their religion and do they have the facilities to do so?	Kas pagulastel on võimalik oma usku praktiseerida ning kas neile on selleks loodud vajalikud tingimused?	Kas pagulastel on võimalik oma usukombeid järgida ning kas neile on selleks loodud vajalikud tingimused?

Ametniku soovitusõnastiku järgi (*sub* praktiseerima) on sõna tähendus inglise keele mõjul laienenud ja seda ei soovitata usukommete täitmise kontekstis kasutada. Selle asemele soovitatakse „usu(kommete) järgimist“. EKSSis (*sub* praktiseerima) on sõnale antud kolm tähendust: midagi praktikas rakendama, töövilumusi omandama ehk harjutama ja erialal tegutsema. Usukommetega ei seostu neist tõepoolest ükski, niisiis lähtuti soovitusõnastikus pakutud lahendusest.

Flexible approach

Väljendi lihtne otsetõlge „paindlik lähenemine“ on väga üldine. Selle stampsõna asemele soovitatakse leida täpsemaid vasteid (AMSS *sub* lähenemine). Mäekivi (2010: 12-13) toonitab, et lähenemine tähendab teineteise poole liikumist. Ta lisab, et kujundliku väljendina võib see vahel omal kohal olla, kuid kujundid mõjuvad hästi ainult siis, kui need on leidlikud ja värskendavad. Eurotekstides on see vaste ülekasutuse tõttu liialt kinnistunud. Seega otsustati tõlketekstis Mäekivi soovitus järgida ja sõnastust muuta.

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
A flexible approach should be adopted regarding the required duration of tracing efforts [...].	Otsimistegevuse tähtajale tuleb läheneda paindlikult, [...].	Otsimistegevuse tähtaeg tuleb valida iga olukorra jaoks eraldi [...].

Mõnikord ei ole võimalik tõlget autori mõtet väänamata täpsustada ja tuleb väljendada sama ebamääraselt, kuid selles olukorras oli selge, mida tegelikult mõeldakse. Niisiis tundus sobiv kasutada amplifikatsioonitehnikat ja tõlget täpsustada.

Kokkuvõtteks, üleliigsed ja liiga trafaretsed, vahel ka vales tähenduses kasutatud võõrsõnad iseloomustavad kahjuks väga paljusid keeleliselt asjatundmatuid õigustekste. Nagu nähtus ka selles töös segadusi tekitanud terminitest, tuleb selleks, et tõlkes säiliks lähteteksti mõte, kontrollida sõnade tähendust, osata ära tunda veaohlikke kohti ning teha vahet terminitel ja lihtsalt ülekasutamise tõttu juurdunud stampväljenditel.

3.3.3. Nominalisatsioon

Nagu teoreetilises ülevaates selgitati, tuleb tarbetu nominalisatsiooni vältimiseks eristada nimisõnana väljendatud termineid ja tavalisi tegusõnu, mille nimisõnavormi kasutades püütakse teksti lihtsalt ametlikumaks muuta. Lähtetekstis oli nimisõnavorme palju ja seetõttu jõudsid paljud neist ka algsesse tõlkesse. Toimetamise käigus pöörati neile eraldi tähelepanu ja otsiti võimalusi, et neist vabaneda. Liigsest nominalisatsioonist vabanemiseks kasutati transpõlvituse tõlketehnikat ja tihti ka amplifikatsiooni, sest sõnavormi muutudes tuli lauseosad omavahel teisiti siduda. Otsingufunktsiooniga leiti tekstist „tühiverbe“ ja *mine-/mise-/mist*-lõpulisi sõnu ning analüüsiti, kas neist on otstarbekas vabaneda, kas see muudaks lause konkreetsemaks ja kas nimisõnavormi on võimalik muuta nii, et lause mõtet ei tuleks liialt ümber sõnastada.

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
Identifying these factors in their particular context is essential for determining programme priorities and anticipating how these factors can affect the outcome of your plans.	Nende asjaolude tuvastamine konkreetsetes kontekstis on ülioluline programmi prioriteetide kindlaksmääramiseks ja ennustamiseks, kuidas need asjaolud teie plaanide tulemusi mõjutavad.	Need tegurid on ülioluline igas kontekstis tuvastada, et määrata kindlaks programmi prioriteetid ja prognoosida, kuidas asjaolud mõjutavad teie plaanide tulemusi.

Selles näites muutus nominalisatsioonist vabanemisega lause lühemaks ja seosed selgemaks. Mõttest on lihtsam aru saada, sest tegusõnavormid jaotasid lause loogilisteks kõrvallauseteks ja aitasid ka lause rütmi parandada.

Teises näites püüti samuti loetelu nimisõnavormis elementidest vabaneda, kuid esialgu ei leitud võimalust, kuidas sõna „ületöötamine“ tegusõnana kasutada. Probleeme tekitas ka see, et üks loetelu element oli jaatavas vormis ja järgmised kaks eitavas. Samas tekkis sellest loogiline koht, kus lause poolitada, nii sai jätta sõna „ületöötamine“ nimisõnavormi ja ülejäänud kahe loetelu elemendi kohta kasutada eitavat tegusõnavormi.

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
As a result, the daughter's developmental needs might be neglected because of overwork, or lack of opportunities for play or to attend school.	Seega võivad tütre arengulised vajadused üle töötamisest või mängimise ja koolis käimise võimaluste puudumise tõttu tähelepanuta jääda.	Seega võivad tütre arengulised vajadused tähelepanuta jääda ületöötamise tõttu või seepärast, et tal puudub võimalus mängida või koolis käia.

Tegusõnu kasutades tuli lause teises pooles uuesti rõhutada tegijat. Kuna lause esimesest poolest ja kontekstist oli selge, kellest räägitakse, sobis hästi asesõna „ta“. Selline lihtne lahendus tugevdas sidet lause tegija ja tegevuse vahel. Lause tähendus muutus konkreetsemaks, sest kadusid pikad nimisõnaahelad, milles sõnade omavahelist seost on keerukas jälgida. Nagu kantseliidi ilmingute teoreetilises ülevaates märgiti, ongi nominalisatsiooni vältimise eesmärk just lauseosade vahelisi seoseid tugevdada ja aktiivsete tegusõnade abiga mõtet konkretiseerida.

Nominalisatsioonist vabanemisel oli kõige keerulisem leida tasakaalu. Aktiivsete tegusõnade kasutamiseks oleks vahel nende ülejäänud lausega sidumiseks tulnud kasutada liiga palju vahesõnu, mis oleks lause tarbetult pikemaks teinud. Mõnikord tundus sõnaklassi vahetamine liiga vägivaldse lähteteksti muutmisenä, sest selleks tuli konteksti põhjal lauset laiendada. Aeg-ajalt avastati pärast toimetamist, et algne lause oli hoopis kompaktsem ja selgem. Kuna eesmärk ei olnud tekstist kõiki nominaalvorme välja tõrjuda, vaid teksti loetavamaks muuta, tehti muudatusi ainult siis, kui tundus, et neist on kasu.

3.3.4. Muud stiiliparandused

Teksti toimetamisel välditi muidki kantseliidi ilminguid. Lisaks eespool nimetatud valdkondadele kaotati ebavajalikku saavat käänat ja mitmusevorme, mis tähendust ei muutnud, kontrolliti ülekasutatud kaassõnade nagu „osas“ ja „seoses“ kasutamist ning leiti võimalusi pikkade lausete liigendamiseks. Need ei olnud aga läbivad probleemid, vaid sattusid tõlkesse juhusliku veana. Töö teoreetilises osas nimetatud ohtlikud kohad jäid tekstis silma ja parandati ära.

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
Under normal circumstances, parents provide the primary role model for their children, contributing significantly to the development of their identities and to their acquisition of skills and values.	Tavaoludes on laste esmasteks eeskujudeks nende vanemad, kes annavad suure panuse nende identiteedi kujunemisse ning oskuste ja väärtuste omandamisse.	Tavaoludes on laste esmased eeskujud nende vanemad, kes annavad suure panuse identiteedi kujunemisse ning oskuste ja väärtuste omandamisse.

Selles näites avastati toimetamise käigus, et väljend „esmased eeskujud“ oli saavas käändes. Kuna, see et vanemad on laste eeskujud, on püsiv nähtus, oli kindluse märgiks parem kasutada nimetavat käänat. Täendus sellest ei muutunud, kuid lauset on hõlpsam lugeda.

Lähtetekst on ametlikus ja kohati kantseliitlikus stiilis ning see jättis kindlasti jälje algsele tõlkele. Toimetades püüti tekkinud vigu parandada ja leida hea tasakaal selge keelekasutuse ja lähtetekstitruuduse vahel. Abi oli ka tõlketehnikate meenutamisest, sest need aitasid leida viise, kuidas muuta teksti sõnastust ja samal ajal säilitada mõtet.

3.4. Tsiteerimise ja lühenditega seotud probleemid

Tekst sisaldas palju tsitaate lapse õiguste konventsiooni sätetest ning viiteid teistele ÜRO pagulaste teemalistele väljaannetele ja organisatsiooni alaüksustele, mis lisaks UNHCRile tegelevad pagulaste kaitsega. See tekitas küsimusi, kuidas neid allikaid tõlkes nimetada ja tsitaate üldisest tekstist eraldada.

Tõlkimise käigus sattus ette mitu lühendit, millele oli esialgu väga keeruline õiget vastet leida. Eriti valmistasid probleeme lühendid PTSS ja IOM/FOM, kummalegi ei õnnestunud ÜRO allikatest lahtikirjutatud versioone leida. Esialgu otsustati, et lühendid jäetakse nagu on. Tõlkimata jätmine ei ole hea tõlkelahendus, kuid arvati, et nii oleks neid lugejal kõige lihtsam ise otsida. Samuti usuti, et ÜRO tegemistega seotud ametnikud tunnevad väljendeid, mida organisatsioon peab nii iseenesestmõistetavaks, et neid isegi ei selgitata. Lõpuks leiti selgitused siiski väljaande viimaselt leheküljelt lühendite indeksist. See meenutas väga tähtsat põhimõtet – isegi kui tõlgitakse vaid osa terviktekstist, peab tõlkija arvesse võtma kogu allikamaterjali, sest see võib sisaldada teavet, mis muidu läheks tõlkes kaduma. Seega esitati esimesel mainimisel nii selgitus kui ka lühend ise ja edaspidi kasutati ainult lühendeid.

Esimene mainimine	Edasine tõlge
Juhiseid saab tervisege tegelevatelt mittetulundusühingutelt ja UNHCRi puuetega pagulaste abistamise juhistest (UNHCR <i>Guidelines on Assistance to Disabled refugees</i> ; programmi ja tehnilise toe talitus (PTSS), 1992).	Stipendiumite pakkumise tingimused on sätestatud pagulastele haridusliku toe pakkumise suunistes (<i>Guidelines for Educational Assistance to Refugees</i>), mis on kättesaadavad PTSSis.

Lühendeid üldiselt ei tõlgitud, sest selleks ei nähtud vajadust. ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti lühendit UNHCR kasutatakse eestikeelsetes tekstides ingliskeelsena (Esterm *sub* ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet) ja nii otsustati teiste lühendite tõlkimisel lähtuda samast põhimõttest. Kuna neid spetsiifilisi termineid kasutatakse juba inglise keeles nii harva, et neile oli raske selgitusi leida, teeks omakeelsete lühendite loomine asja ainult segasemaks. Uued lühendid ei juurduks, sest tekste, kus neid kasutada, on vähe. Eestikeelsena kasutati tekstis ainult Ühendatud Rahvaste Organisatsiooni lühendit ÜRO ja lapse õiguste konventsiooni lühendit LÕK, sest mõlemad on tihedas kasutuses ka väljaspool tõlgitud teksti ja lugejale selgelt arusaadavad.

Tekstis viidati mitmetele teistele ÜRO põhimõttele ja suuniseid tutvustavatele väljaannetele, kust ametnikud saavad pagulaste probleemide kohta täpsemat teavet. Kahjuks ei ole ÜROl oma väljaannetest sellist mitmekeelset andmebaasi nagu Euroopa Liidul, enamik dokumente on ainult ingliskeelsed või tõlgitud vaid paari maailma levinumasse keelde. Edasi korraldavad tõlkimist liikmesriigid. Seega ei olnud suurt osa dokumente, millele teksti sees viidati, eesti keelde tõlgitud. Kui tõlget ei leitud, esitati allika pealkirjast ainult kirjeldav tõlge, et lugejale ei jääks muljet, et see on ametlik pealkiri, mille järgi võiks väljaannet otsida. Sulgudesse jäeti aga viide ingliskeelsele pealkirjale, et originaalteksti saaks leida selle järgi.

Lähtetekst	Tõlge
Criteria for the provision of scholarships is defined in “Guidelines for Educational Assistance to Refugees”, available from PTSS.	Stipendiumite pakkumise tingimused on sätestatud pagulastele haridusliku toe pakkumise suunistes (<i>Guidelines for Educational Assistance to Refugees</i>), mis on kättesaadavad PTSSis.

Lähtetekstis tsiteeriti teisi pagulastega seotud väljaandeid. Iga peatüki alguses olid väljavõtted asjakohastest lapse õiguste konventsiooni sätetest ning ka tekstis sees viidati sellele tihti. Paarisõnalised tsitaadid lause sees tekitasid aga probleeme, sest lauseehituse tõttu ei olnud võimalik tsiteerides kasutada sõnu samas vormis, nagu need esinesid konventsioonis. Samuti

tuli silmas pidada, et eesti keeles väljendavad jutumärgid vahel irooniat ja see tekitas olukordi, kus tundus, et jutumärkides väljendit mõeldakse nalja või ümberütlemisena (Raadik 2015: 216). Seega otsustati enamikul juhtudel tsiteerimisest loobuda. Konventsiooni sõnastust järgiti küll võimalikult täpselt, kuid jutumärkides tsitaadi asemel väljendati need refereeringuna.

Lähtetekst	Esmane tõlge	Toimetatud tõlge
A child's opinions about placement and care should be listened to and given "due weight." (CRC, art. 12).	Laste arvamusi nende paigutamise ja hoole kohta tuleb arvesse võtta ja neile „piisavalt kaalu” anda (LÕK art 12).	Laste arvamusi nende paigutamise ja hoole kohta tuleb arvesse võtta ja neile piisavalt kaalu anda (LÕK art 12).

Pikemad konventsiooni tsitaadid peatükkide alguses püüti säilitada, sest nende eesmärk oli lugejale esitleda õiguslikke aluseid, millel suunised põhinevad. Ka need „tsitaadid“ olid vahel esitatud lühendatud kujul või oli tsiteeritud ainult lause osa, mis ei klappinud eestikeelse tõlkega. Kui tsitaat moodustas tervikliku mõtte, väljendati tsitaadina sama osa lausest nagu lähtetekstis. Kui tsiteeritud oli vaid üksikuid sõnu, jäeti jutumärgid ära ja vormistati need viited samuti refereeringutena.

Kui viidati muudele allikatele, mida eesti keelde tõlgitud ei ole, jäeti jutumärgid ära, sest teksti, millele viidata, ei ole olemas. Ka ingliskeelset tsitaati ei peetud vajalikuks säilitada, sest iga tekstitsitaadi juures oli kirjas õigusakti originaalpealkiri ja norm, kust see pärineb, ja nii oli algtekst võimalik hõlpsasti üles leida ka ingliskeelset tsitaati tekstis säilitamata.

3.5. Analüüsi järeldused

Õigustekstide terminoloogia on üsna hästi dokumenteeritud paralleeltekstides, näiteks Euroopa Liidu õigusaktides ja Eesti seaduste tõlgetes, ning erialastes terminibaasides nagu IATE ja Esterm. Põhiprobleemid tekivad siis, kui termineid ei kasutata alati samamoodi või kui ei saa kindel olla, kas termin sobib ka teise konteksti. Seetõttu on väga tänuväärne näiteks Euroopa Liidu süsteemne termin töö, mille käigus koostatud andmebaasi IATE salvestatakse ka näiteid ja asjatundjate kommentaare. IATEst oli ka selle magistr töö koostamisel palju abi.

Stiiliparanduste tegemine oli autori arvates teksti toimetamise kõige keerulisem osa. Esiteks ei ole selle käigus võimalik kasutada abivahendeid, nagu spellerit kasutatakse trükivigade parandamiseks, kõiki keelelisi valikuid tuleb eraldi analüüsida. Teiseks on stiiliparandused subjektiivsed, iga parandamisotsus sõltub tõlkija või toimetaja arvamusest, kui

hästi võiks teksti saaja loetut mõista. Samas on stiililt hea keelekasutus väga oluline selleks, et sihttekst täidaks oma eesmärgi ja saajatel oleks seda meeldiv lugeda.

Kokkuvõtteks, magistritöö teksti tõlkimisel ilmnesid samad probleemid, mis alati õigustekstidega ette tulevad. Ühelt poolt tuli olla terminitega täpne ja järjepidev, teisalt leida võimalusi selgelt väljendumiseks. Selle tasakaalu leidmiseks tulebki silmas pidada tõlke eesmärgi ja püüda end seada lugeja olukorda.

Kokkuvõte

Magistritöö raames tõlgiti kuus peatükki UNHCRi väljaandest „*Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*“. Enne tõlkimist analüüsiti teksti Vermeeri *skopos*-teooria ja Nordi funktsionaalse tõlketeooria vaatepunktist ning otsustati, et tõlke eesmärgi tõttu tuleb selles töös lähtuda Nordi ekvifunktsionaalsest tõlkest. Sellest põhimõttest juhinduti eriti töö stiiltoimetamisel, kui lähteteksti sõnastusest otsustati kõrvale kalduda ja keskenduti sellele, sama mõtet sihtkeelepärasemate keeleliste vahenditega edasi anda.

Tõlkimise käigus tekkis enim probleeme terminitega. Kui enamasti leiti vasted IATE terminipangast, ESTERMi terminibaasist või eestikeelsetest õigusaktidest, siis mõnede puhul tuli eri valikuvariante kaaluda ja otsustada, milline sobiks teksti konteksti kõige paremini ja sobituks teiste rahvusvahelise õiguse valdkonna tekstidega. Tõlkimisel kasutati *looping*-meetodit, et juba tõlgitud osi parandada ja töö käigus avastatud uusi mõtteid rakendada. See ka õnnestus, teksti valmides oli enamik täpsustusi juba tehtud. Tõlketehnikatest kasutati lisaks otsetõlkele ja väljakujunenud vastetele enim amplifikatsiooni, et väljakujunemata või läbipaistmatuid termineid lugejale veidi pikemalt lahti seletada.

Toimetamisel keskenduti enim selgele keelekasutusele. Teksti loeti mitu korda läbi, et leida kantseliidi ilminguid ja püüda neist vabaneda. Toimetamisel oli vahel keeruline otsustada, millised parandused teevad lugemist lihtsamaks ning millistega pingutataks üle ja tõlge jääks lähtetekstist liialt kaugeks. Selle käigus olid toeks Molina ja Hurtado Albiri tõlketehnikad, näiteks vabaneti nominalisatsioonist transpositsiooni abil ning lauseehitust parandati modulatsiooniga. Samuti tõdeti, et kantseliidi vältimiseks tuleb end selle ilmingutega kurssi viia ja püüda neid märgata juba kirjutades. Magistritöö koostamisel töötati läbi kantseliiditeemalisi väljaandeid, koostati neist lühike kokkuvõte ja toimetati siis tõlketeksti, et teadmisi praktikas rakendada. See aitas õpitut kinnistada ning lisaks selle tõlketeksti toimetamisele osutub kindlasti kasulikuks ka edasises karjääris.

Magistritöö aluseks olnud teksti tõlkimine oli õpetlik nii terminitöö, eri allikatega töötamise kui ka toimetamiskogemuse poolest. Samuti andis see võimaluse katsetada leidlikke tõlkelahendusi, mida töö tellinud kliendile oleks algaja tõlkijana kõhelnud pakkuda. Kuna nii inimõigused ja lastekaitse kui ka selge keelekasutus on autorile väga südamelähedased, pani selle teksti tõlkimine võimed proovile, aitas kinnistada omandatud oskusi ja võimaldas samas süvitsi tegeleda väga olulise teemaga. Töö käigus veenduti valitud teksti olulisuses ning tulevikus plaanitakse tõlkida ka magistritööst välja jäänud peatükid, et Eesti Inimõiguste Keskusele kasutamiseks üle anda terve eestikeelne väljaanne.

Kasutatud kirjandus

Esmane allikas:

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) 1994. *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*. Genf: United Nations. Kättesaadav: <https://www.unhcr.org/protection/children/3b84c6c67/refugee-children-guidelines-protection-care.html> (16.05.2021).

Teisesed allikad:

Chesterman, Andrew; Wagner, Emma 2002. *Can Theory Help Translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface*. New York: Routledge.

Eesti Pagulasabi s.a. *Kes on pagulane?* Kättesaadav: <https://www.pagulasabi.ee/kes-pagulane> (16.05.2021).

Eurostat 2021. *Asylum Statistics YB2021 v5*, 23.03.2021. Kättesaadav https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Asylum_statistics_YB2021_v5.xlsx (19.04.2021).

Hallik, Katrin 2011. Selge keele liikumisest maailmas. *Õiguskeel* 3. Kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/katrin_hallik_selge_keele_liikumisest_maailmas.pdf (19.04.2021).

Kerge, Krista 2000. *Kirjakeel ja igapäevakeel*. — Tiit Hennoste. *Eesti keele allkeeled*. Tartu: Tartu Ülikool, 75–110.

Molina, Lucia; Hurtado Albir, Amparo 2002. *Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach*. *Meta* 47. 498–512

Mäearu, Sirje 2005. *It-liitelised määrõnad: koheselt, omakäeliselt jne. Keel ja õigus*: 155–160.

Mäekivi, Helika 2004. Moesõnad. *Oma Keel* 2: 63–67.

— 2009. Mõttetu mitmus. *Oma Keel* 19: 50–64.

— 2010. Üheülbalised eurosõnad. — Katrin Hallik, Katre Kasemets. *Et lugeja võiks tulla*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 7–39.

— 2012. *Miks ei tasu kasutada sõnu „koheselt“, „oluliselt“, „tõsiselt“?* Päevakera tekstibüroo blogi. Kättesaadav: <https://www.paevakera.ee/blogi/miks-ei-tasu-kasutada-sonu-koheselt-oluliselt-tosiselt> (19.04.2021).

— 2013. Eksimusi ees- ja tagasõnade osas. — Katrin Hallik, Katre Kasemets. *Emakeelne eurokeel*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 47–60.

Narits, Raul 2002. *Juriidiline semantika ehk õiguskeel Eesti õiguskorra kontekstis*. Riigikogu Toimetised. Kättesaadav: <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/Juriidiline-semantika-ehk-%C3%B5iguskeel-Eesti-%C3%B5iguskorra-kontekstis.pdf> (19.04.2021).

Neimann, Theresa D. 2016. *Retention of Rural Latina College Students, Engaging Strategic Leadership: A Chicana Feminist Theory Perspective on Retention*. — Victor X. Wang. *Encyclopedia of Strategic Leadership and Management*. IGI Global. 580–603.

Nemvalts, Peep 2008. Võõrastav eesti keel. *Oma Keel* 17: 39–42.

Nord, Christiane 1997. *A Functioning Typology of Translations. – Text Typology and Translation*. Trosborg, A. (ed.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 43–66

— 2005. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application*. Amsterdam, New York: Editions Rodopi B. V.

— 2016. *Skopos and (Un)certainty: How Functional Translators Deal with Doubt*. – *Meta* 611 (2016): 29–41.

Pullerits, Egle 2010. *Kuidas hoiduda kantseliidist*. Tartu: Keelehooldekeskus.

Raadik, Maire 2007. Poolt-sõna poolt ja vastu. *Õiguskeel* 2: 22–30.

— 2015. Kuidas vormistada tsitaati? *Keelenõuanne soovitab* 5: 213–220.

Rehema, Tuuli 2013. *Juss oli väikeseks peremeheks*. Eesti Keele Instituudi keelenõuannete kogu. Kättesaadav: <https://keeleabi.eki.ee/?leht=8&id=227> (19.04.2021).

United Nations Treaty Collection. *11. Convention on the Rights of the Child*. Kättesaadav: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=en (17.05.2021).

Vermeer, Hans J. 2012. *Skopos and Commission in Translational Action – The Translation Studies Reader*. Venuti, L. (ed.). London, New York: Routledge. 221-232.

ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) 2001. *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*. Genf: United Nations. Kättesaadav: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3470.html> (18.05.2021).

Sõnastikud, andmebaasid, õigusaktid:

Ametniku soovitusõnastik (AMSS) 2013. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/ametnik/> (16.05.2021).

Eesti Entsüklopeedia 2007, 2013. Kättesaadav: <http://entsyklopeedia.ee/> (16.05.2021).

Eesti-inglise-eesti sõnaraamat (Aare Vesi) s.a. Kättesaadav: <https://aare.edu.ee/dictionary.html> (16.05.2021)

Eesti Keele Instituudi mitmekeelne terminibaas Esterm 2021. Kättesaadav: <http://termin.eki.ee/esterm/> (16.05.2021).

Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS) 2009. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (16.05.2021).

Eesti õigekeelsussõnaraamat (ÕS) 2018. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/qs/> (16.05.2021)

Esterm 2021. Kättesaadav: <http://termin.eki.ee/esterm/> (16.05.2021)

Euroopa Liidu terminoloogia andmebaas IATE 2018. Kättesaadav: <https://iate.europa.eu/home> (16.05.2021).

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/95/EL. Kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0095> (15.05.2021).

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2018/1972. Kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:32018L1972> (15.05.2021).

Linguee paralleeltekstide andmebaas *s.a.* Kättesaadav: <https://www.linguee.com/> (17.05.2021).

Merriam-Webster Dictionary *s.a.* Kättesaadav: <https://www.merriam-webster.com/> (16.05.2021).

Riigikogu 2020. *Välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise seadus.* Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/117062020004?leiaKehtiv> (16.05.2021).

Ühendatud Rahvaste Organisatsioon 1950. *Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.* Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/78154> (16.05.2021).

— 1991. *Lapse õiguste konventsioon.* Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (16.05.2021).

— 1951. *Pagulasseisundi konventsioon.* Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/78623> (16.05.2021).

Summary

University of Tartu

College of Foreign Languages and Cultures

Kätriin Pruul

Translation of the United Nations High Commissioner of Refugees' publication "Refugee Children: Guidelines on Protection and Care" into Estonian and analysis of the translation

Master's thesis

2021

The aim of this master's thesis was to translate selected chapters of the United Nations High Commissioner of Refugees' publication "Refugee Children: Guidelines on Protection and Care" and analyse the translation process. The publication offers guidance for refugee aid workers on children's needs and rights, covering a wide array of important aspects of a child's life. For the purpose of the thesis, six chapters were chosen to represent different pillars from culture to education and legal position.

The theoretical standpoint of the thesis stems from Hans J. Vermeer's skopos theory and Christiane Nord's functional translation theory, which were applied to the text to determine the aim of the translation. The purpose of this translation was equifunctional, according to Nord, meaning that the target text was to carry the same function for the readers as the source text—offer guidance for Estonian refugee aid workers in determining the best course of action for children in a refugee situation. The translation method chosen for this text was the looping method set out by Nord. The author's natural translation style resembles this strategy, therefore that was determined to be the best course of action.

The thesis also provides an overview of Lucia Molina's and Amparo Hurtado Albir's translation techniques. Although these are mainly used in translation studies as a tool to describe translation choices, the author found these to be useful guidance when clear translation called for adapting the source text wording more than would seem acceptable at first glance.

The last part of the theoretical overview covered the most common manifestations of officialese in Estonian. The author's experience as a legal translator has proven that regardless

of constant attention, clear communication in legal texts is still rare. The aim of the source text was to explain the legal specifics of refugee children's rights, therefore the author found it particularly important to avoid officialese and make the target text as clear as possible.

The analysis covers the most prominent issues that occurred during translation. Those included some terminological questions, avoiding officialese, and references to other publications and abbreviations in the text. The thought process of the translation and editing choices was explained, and some examples were presented.

In conclusion, the aim of the master's thesis – to translate the source text accurately and clearly – was fulfilled. The translation process was conducive to practicing terminological work, using different sources, and clear language. Throughout the process, the author was reassured that this publication is important, and aims to also translate the chapters not covered in the master's thesis, to be able to hand the whole publication over to the Estonian Human Rights Centre.

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Kättriin Pruul

.....

(allkiri)

20.05.2021

(kuupäev)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kätriin Pruul,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Ühendatud Rahvaste Organisatsiooni Pagulaste Ülemvoliniku Ameti väljaande „Refugee Children: Guidelines on Protection and Care“ valitud peatükkide tõlge eesti keelde ja tõlke analüüs“,

mille juhendaja on Piret Rääbus,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kätriin Pruul
20.05.2021